

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakultə : «Əmtəəşünaslıq»

İxtisas : «İstehlak mallarının ekspertizası və marketinqi»

B U R A X I L I Ş İ Ş İ

Mövzu: Respublika bazarına daxil olan tikili malların istehlak xassələri və keyfiyyətinin ekspertizası

İşin rəhbəri: B/m.M.S.Zeynalova

Tələbə: Əsgərzadə Vüsalə Yaşar qızı

Bölmə: azərbaycan (rus)

Qrup: 310

«Təsdiq edirəm»

Kafedra müdiri : _____ ***prof.Ə.P.HƏSƏNOV***

« ___ » _____

B A K I 2015

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	4
I FƏSİL-NƏZƏRİ HISSƏ	
I.1. Tikili malların keyfiyyətinə verilən ümumi istehlak tələblərin ekspertizası.....	5
I.2. Tikili malların istehlak xassələrini formalaşdıran amillər və onların keyfiyyətə təsirinin ekspertizası.....	9
I.3. Tikili malların keyfiyyət səviyyəsinin ekspert metodlarla qiymətləndirilməsi.....	15
I.4. Tikili malların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində lahiyələndirmə və quraşdırmanın əhəmiyyəti.....	22
II FƏSİL-TƏCRÜBİ HISSƏ	
2.1. Respublikanın istehlak bazarına daxil olan tikili malların çeşid ekspertizası.....	32
2.2. Respublikanın istehlak bazarına daxil olan tikili malların keyfiyyətinin ekspertizası.....	42
2.3. Sınaq nəticələrinin riyazi-statistik üsulla hesablanması.....	44
Nəticə və təkliflər.....	51
Ədəbiyyat.....	52

Giriş

Bu gün bəlkədə ən çox dəyişən mallardan birincisi tikili mallardır. Deyildi ki kimi tikili malların çeşidi nəinki ay-ba ay, hətta gün-bəgün dəyişir. Bu baxımdan yazdığı olduğum “Respublika bazarına daxil olan tikili malların istehlak xassələri və keyfiyyətinin ekspertizası” buraxılış işim çox aktualdır.

Bildiyimiz kimi, respublika bazarında müxtəlif satış müəssisələri fəaliyyət göstərir. Bunlardan brend mallar satan çoxlu miqdarda firma dükənləri fəaliyyət göstərir ki, “Romantik”, “Zara”, “Sisiley”, “Dolçe Qabana”, “Zippi”, “Manqo”, “Koton” və s. misal göstərmək olar.

Bununla yanaşı bizim şəxslərdə respublika bazarına tikili mallar gətirir ki, burada keyfiyyətdən söhbət açmaq çətindir.

Bütün bunları nəzər alaraq, buraxılış işində maksimum tikili malların keyfiyyətinə diqqət yetirilib. İşində tikili malların keyfiyyətinə verilən istehlak xassələrinin ekspertizası, onların istehlak xassələrini formalaşdıran amillər tikili malların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi və s. təhlil edilmişdir.

Respublikamızın sürətli inkişafı bu sferadan yan keçməyib. Azərbaycan brendi olan “Emilənd” kişilər üçün kostyum istehsal edir ki, artıq dünya bazarında öz sözünü deyib.

Tikili malların tez-tez dəyişilməsi dünya üzrə məşhür modelyerlərin durmadan çalışmasına gətirib çıxarır.

Moda mütəxəssisləri ilə yanaşı standartların yeniləşməsi də gündəmin əsas məsələlərindən biri hesab edilir.

Məlum olduğu kimi insan orqanizmi müəyyən istilik mənbəyidir. Bu istilik kimyəvi fizioloji proseslər nəticəsində əmələ gəlir. Bu proses insanın qidalanması və nəfəs alması ilə əlaqədar daim dəyişərək onun həyat və fəaliyyətini təmin edir. Normal insan bədənində istilik səviyyəsi 36-37 S arasında dəyişir. Odur ki, müxtəlif şəraitdə yaşayan və əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan insanlar özlərini isti

və soyuqdan mühafizə etmək və hərərətinin sabitliyini təmin etmək üçün bədənlerini örtməyə başlayırlar. Paltarın ən birinci əhəmiyyəti insan bədəninin soyuqdan müafizə etməsidir. Paltardan istifadə etməklə insan bədənində istiliyin sərf edilməsini nizama salır. Paltar bədənədən ayrılan istiliyin ətrafa yayılmasına mane olaraq, istiliyi bədənə yaxınlığında saxlayır. İstiliyin bədənə ətrafında saxlanması paltarla bədən arasında, yaxud paltar üçün işlədilən materialların məsələlərində yerləşən hava təmin edir.

Deməli, əsas vəzifələrdən biri bədənə daxil olan havanın hərəkətini nizamlamaqdan ibarətdir, hava bədənə məsələlərinə daxil olaraq 24-30 S-yə qədər qızır. Paltarla bədən arasında az hərəkət edən istiliyi pis keçirən mikroiklim yaranır. Paltar insan bədənə şüalanan istiliyin təqribən 50%-ni bədən ətrafında saxlayır.

Tikili malların digər mal qruplarına nisbətən ən mürəkkəb çeşidli mal qrupu sayılır. Əmtəəşüanaslıq nöqtəyi nəzərindən Uşaq geyimlərinə verilən tələblər əsasən 3 qrupa bölünür: Estetik tələblər, gigiyenik tələblər və istismar tələblər.

I FƏSİL -Nəzəri hissə

Tikili malların keyfiyyətinə verilən ümumi istehlak tələblərin ekspertizası

Bildiyimiz kimi, paltar insanı birinci növbədə onu əhatə edən xarici mühütün təsirlərindən mühafizə edir. Məlum olduğu kimi insan orqanizmi müəyyən istilik mənbəyidir. Bu istilik kimyəvi fizioloji proseslər nəticəsində əmələ gəlir. Bu proses insanın qidalanması və nəfəs alması ilə əlaqədar daim dəyişərək onun həyat və fəaliyyətini təmin edir. Normal insan bədənində istilik səviyyəsi 36-37 S arasında dəyişir. Odur ki, müxtəlif şəraitdə yaşayan və əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan insanlar özlərini isti və soyuqdan mühafizə etmək və hərəkətinin sabitliyini təmin etmək üçün bədənlərini örtməyə başlayırlar. Paltarın ən birinci əhəmiyyəti insan bədəninin soyuqdan müafizə etməsidir. Paltardan istifadə etməklə insan bədənində istiliyin sərf edilməsini nizama salır. Paltar bədənə ayrılaraq istiliyin ətrafa yayılmasına mane olaraq, istiliyi bədənə yaxınlığında saxlayır. İstiliyin bədənə ətrafında saxlanması paltarla bədən arasında, yaxud paltar üçün işlədilən materialların məsamələrində yerləşən hava təmin edir.

Deməli, əsas vəzifələrdən biri bədənə daxil olan havanın hərəkətini nizamlamaqdan ibarətdir, hava bədənə məsamələrinə daxil olaraq 24-30 S-yə qədər qızır. Paltarla bədən arasında az hərəkət edən istiliyi pis keçirən mikroiklim yaranır. Paltar insan bədənində şüalanmış istiliyin təqribən 50%-ni bədən ətrafında saxlayır.

Tikili malların digər mal qruplarına nisbətən ən mürəkkəb çeşidli mal qrupu sayılır. Əmtəəşüanaslıq nöqtəyi nəzərindən Uşaq geyimlərinə verilən tələblər əsasən 3 qrupa bölünür: Estetik tələblər, gigiyenik tələblər və istismar tələblər.

Tikili malların estetik tələblərinə müasir formada üslub böyük təsir göstərir. Bədii üslub insan cəmiyyətini uzun bir dövrünü əhatə edir və həmin dövrün zövqünü özündə əks etdirir. Ona görə də məişət əşyalarını və geyimlərin xarici formasının kökünü dəyişməsinə təyin edir.

Üslub cəmiyyətin maddi iqtisadi şəraitinin sürətlərini özündə cəmləşdirir. Üslub eyni zamanda cəmiyyətin bədii mədəniyyətinin, vəziyyətini, həmin xalqın adət və ənənələrinin xüsusiyyətini və inkişaf dərəcəsini də müəyyən edir.

Tikili malların modasının dəyişilməsinə müxtəlif amillər təsir göstərə bilər. Bu zaman tikili malların olan perspektiv tələbat da nəzərə alınmışdır. Geniş yayılmış moda tikili malların hazırlandığı materialın qiyməti və yararlığı da təsir göstərir.

Tikili malların yayılmış bu və ya digər formasına ideoloji amillər də təsir edir. Müxtəlif ölkələrin özlərinə məxsus modaları vardır. Bu və ya digər səbəbdən moda bir ölkədən digər ölkəyə keçir. Moda düzgün istiqamətləndirildikdə kütlə tərəfindən yaxşı qəbul edilir və geniş yayılır. Bir sıra hallarda modanın dəyişilməsini psixoloji amillərlə də izah etmək olar.

Moda özü də müəyyən istiqamətdə məqsədə uyğun inkişaf etdirilməlidir. Belə ki, tikili malların formada və ya ayrı-ayrı hissələrinin ölçülərinin dəyişilməsi də müəyyən hədd daxilində olmalıdır. Belə olduqda moda hamı tərəfindən qəbul edilir və istehlakçını bəzəyir. Uşaq geyimləri üçün qəbul edilmiş moda insanların səhhətini, əmək fəaliyyətini, istirahətini, rahatlığını və digər cəhətlər üçün yararlı, əlverişli olmalıdır.

Uşaq geyimlərinə verilən estetik tələblər və onların xassələri hər şeydən əvvəl, bu paltarların təyinatına və istismar şəraitinə tamamilə uyğun olmalıdır. Tikili malların forması həm də itehlakçını sənətinə də uyğun olmalıdır.

Tikili malların estetik xassələri yalnız modadan deyil, onların hazırlandığı materialın xassələrindən, konstruksiyasından, məmulatın texnoloji emalından və

digər amillərdən aslıdır. Göstərdiyiniz bütün amilləri nəzərə almadan müasir tələbə uyğun gözəl, yaraşığı, yararlı zövqü və tələbi ödəyən, istehlakçıları bəzəyən uşaq geyimlərini yaratmaq olmaz.

Uşaq geyimlərinə verilən gigiyenik tələblər insanların həyat fəaliyyəti üçün olduqca zəruridir. Tikili malların gigiyenik olması istehlakçıların normal həyat fəaliyyətini təmin edir.

Belə ki, paltarların gigiyenik xassələrinin yüksək olması istehlakçının bədənində daimi temperaturun saxlanması üçün şərait yaradır, orqanizmi mühafizə edir və müxtəlif iqlim şəraitində əmək qabiliyyətini saxlamağa şərait yaradır. Uşaq geyimlərinə verilən tələblər insan orqanizmini fizioloji xüsusiyyətləri ilə sıx sürətdə bağlıdır.

Göstərilən tələblərin vacibliyinə və tikili malların təyinatına gəldikdə aydın olur ki, bütün paltarlar üçün gigiyenik tələblər eyni ola bilməz. İstehlakçılar olduqca müxtəlif iqlim şəraitində yaşayır və işləyirlər. Respublika ərazisi soyuq, mülayim, isti və xüsusi iqlim zonalarına bölünür.

Tikili malların verilən gigiyenik tələblər iqlim zonasından asılı olaraq dəyişir. Soyuq iqlim zonası üçün olan tikili mallar birinci növbədə bədəni soyuqdan mühafizə etməli, yaxşı isti saxlamaq xassəsinə malik olmalı, bədənin əksər hissəsini örtməli, bədənə kip oturbalı, yüngül olmalı, müxtəlif təsirlərə qarşı əks dayanan olmalıdır.

Tikili malların gigiyenik xassələri qiymətləndirildikdə məmulatın rəngini də nəzərə almaq zəruridir. Paltarın rəngini günəş şüasının udulması və əks etdirilməsinin də böyük əhəmiyyəti vardır.

Məlumdur ki, ağ rəngli əşyalar günəş şüasını demək olar ki, tamamilə əks etdirirlər. /98.0%/ qara rəngli əşyalar isə tamamilə udurlar. /99.5%/ qırmızı rəngli əşyalar isə istilik şüalarını yaxşı əks etdirirlər, tutqun rəngli materiallar isə gec çirklənirlər.

Istehlakçının normal həyat fəaliyyəti üçün tikili malların yumuşaqlığının və çəkisinin də əhəmiyyəti vardır.Paltarların çəkisi onun materialının çəkisindən və paltarın ölçüsündən aslıdır.

Tikili malların çirklənmə və elektricləşmə dərəcəsi birinci növbədə onun materialının təbiəti ilə sıx sürətdə əlaqədardır.Bir qayda olaraq süni və sintetik liflərdən hazırlanan paltarlar daha çox elektricləşdirmə xassəsinə malik olurlar.Elektricləşmə paltarın çirklənməsinə də böyük təsir göstərir.

Yuxarıda göstərdiyimiz tələblərlə yanaşı uşaq geyimlərinə verilən ən mühüm tələblərdən biri də onlara verilən istismar müddəti və ya xidmət müddətidir.

I.2. Tikili malların istehlak xassələrini formalaşdıran amillər və onların keyfiyyətə təsirinin ekspertizası.

Ümumiyyətlə, tikili malların keyfiyyətinə müxtəlif amillər təsir edir. Bu amillər sırasına əsasən onların istehsalında işlədilən xam materiallar və istehsal texnologiyası daxildir. Müasir şəraitdə qüvvədə olan texnologiyaya görə tikili malların kütləvi, seriyalı və fərdi sifarişlər üzrə istehsal edilir. Tikili malların iri qruplar üzrə külli miqdarda kütləvi və seriyalı istehsalı dövlət tikiş fabriklərində, yerli sənaye müəssisələrində və artellərdə aparılır.

Geyimlərin hazırlanması üçün tətbiq edilən materiallar təyinatından asılı olaraq əsas, aralıq, isti saxlayıcı, hissələri birləşdirən, bəzək və furinitura materiallarına bölünür. Əsas materiallara üz materialları və astarlıq üçün olan gön, ipək, pambıq, kətan, toxunmamış materiallar və s. daxildir.

Tikili malların hazırlandığı materiallar lif tərkibinə, quruluşuna, tərkibinə görə müxtəlif olur. Onların hazırlanmasında pambıq parçalar əhəmiyyətli yer tutur. Bu parçalar yaxşı görünüşə malik olmaqla, əzilməyən, kifayət qədər hava keçirən, havanın təsirlərinə, təkrar yuyulmaya qarşı davamlı və s. mühüm istehlak xassələrinə malikdir. Tikili malların hazırlanmasında pambıqla lavsanın, kətənlə kimyəvi liflərin qarışığından hazırlanan parçalardan da geniş istifadə olunur. Son vaxtlar istehsalda pambıq parçalara ipəyə oxşar görünüş vermək üçün bəzi arayışlandırma əməliyyatları aparılır.

Hal-hazırda ipək parçaların da çeşidi təzələnilir. Bu proses əsasən kimyəvi liflərin köməyi ilə aparılır. Son illərdə ipək parçaların istehsalı əsasən asetat, triasetat liflərinin, həcimli sintetik sapların, eləcə də fasonlu qurulmuş sapların hesabına aparılır.

Bildiyimiz kimi, parçaların istehsal texnologiyasının, tikili malların keyfiyyətinə təsiri böyükdür. Parçaların istehsalı hazırlıq, toxunma və bəzədilmə

əmaliyyatlarından ibarətdir. Belə ki, liflər tamamilə nöqsansız olmalı, texnoloji əməliyyatlar ardıcıl və düzgün aparılmalıdır. Çünki parçanın quruluşunun formalaşması məhz toxulucuq əməliyyatlarının necə aparılmasında və ardıcılıqdan aslıdır.

Hazırlıq əməliyyatlarına əriş saplarının daranması, dərici vallar köçürülməsi, əriş sapının nişastalanması, habelə əriş saplarının remz və toxunma darağından keçirilməsi daxildir. Digər tərəfdən toxuculuq əməliyyatları göstərir ki, toxuculuq prosesində ən çox yük əriş saplarının üzərinə düşür və bu saplar sürtülməyə məruz qalırlar. Buna görə də parçaların keyfiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə əriş saplarının möhkəmliyindən və sürtünməyə davamlılığından çox aslıdır.

Parçaların bəzəndirilməsi-ütüləmə, bişirilmə, yuyulma, döymə, karbolizasiya, tiftikləndirmə və s. əməliyyatları özündə birləşdirir. Bütün bunlar parçaların keyfiyyətinin formalaşmasına təsir göstərir.

Ümumiyyətlə, parçaların keyfiyyətinə təsir edən amillər tikili malların da keyfiyyətinin formalaşmasına böyük təsir göstərir. Həmin amillər yekun bəzək əməliyyatlarının xarakteri, parçaların bükülməsi, standartın tələblərinə uyğun olaraq qablaşdırılması və markalanması, həmçinin onların daşınması, saxlanması və sair amillər də aiddir.

Aralıq üçün materiallar paltarla upruqluq, bərklik və s. üçün işlədilir. Bura yan /döş, ətək/ üçün bərklikverici / kətan, tük, yarımkətan, pambıq/, tük parça, flizelik, cuna, tesma və s. aiddir. Tikili malların istehsalında işlənən bərkidici-birləşdirici material kimi müxtəlif ipək, kaprpon, yun, pambıq saplar, müxtəlif yapışqanlar və s. işlədilir. Bəzək materiallarına sap, iplik, muncuqlar, şüşə lifləri krujeva, tül, qaytan, lent, düymələr və s. aid edilir.

Frunturaya-düymələr, ilmələr, toqqalar, saplar knopkalar və s. daxildir. Tikili malların kütləvi surətdə istehsalı müəyyən ardıcılıqla başa çatdırılır. Burada modelləşdirmə, quraşdırma parçaların bişilməyə hazırlanması və bişilməsi, məmulatın tikilməsi və son bəzək əməliyyatları.

Birinci iki mərhələyə /modelləşdirmə və quraşdırma/ paltarın lahiyyələşdirilməsi deyilir.Yəni modelin layihəsi hazırlanır, onun etalonu yaradılır və bu etalon üzrə məmulat hazırlanır. Tikili malların kütləvi istehsalı üçün insan fiqurlarını düzgün qruplaşdırılmasının böyük əhəmiyyəti vardır.Bu zaman çox rast gəlinən insan fiquru əsas götürülür.Modelləşdirmə zamanı müxtəlif yaş qrupları üzrə dolğun nəzərə almaq zəruridir.Modelçilərin qarşısında duran əsas vəzifə əhali üçün gözəl, rahat, gigiyenik, yüngül zövqə oxşayan, müxtəlif fasonlu tikili mallar hazırlanmasıdır.Modelləşdirmə zamanı ilin mövsümünü də nəzərə almaq lazımdır.Modelləşdirmə işi bütün respublikalarda və bir çox böyük şəhərlərdə yaradılmış “Modalar evlərində” təşkil edirlər. Paltarın biçilməsi onun yaxasına, ciblərinə və düymələnməsinə görə də xarakterizə edilir.Siluet və forma məsələsini həll etdikdə 3 əsas tələb nəzərdə saxlanılmalıdır.

1. Siluet və formanın aydınlığı, səmərəliliyi və paltarın təyinatına uyğun olması.
2. İşlədilən materialların xüsusiyyətlərindən düzgün istifadə edilməsi.
3. Siluet və formanın insan fiqurasına tam uyğun olması.

Parçanın rəngi,naxışı çap verməsi və s. modelə uyğun gəlmədikdə modelçi öz məqsədinə nail ola bilmir.Parçanın xassələri nəzərə alınmadıqda məmulatı tikən zaman onu lazımı formaya salmaq çətinləşir.Belə paltarlar öz formalarını tez itirirlər.Modelləşdirmə zamanı astar materialının və furnituranın üz materialına uyğun olmasına ciddi fikir verilməlidir.Modelin bütün bu amillərini yaxşı uyğunlaşdırma nəticəsində gözəl,rahat və yaraşlıq model yaratmaq olar. Tikili malların hazırlanmasının əsas əməliyyatlarından biri də quraşdırma quraşdırma prosesinin əsas məqsədi qəbul olunmuş nümunə üzrə paltarın tikilməsi üçün üzgülər hazırlamaqdan ibarətdir.

Kanustruksiya prosesi çertioj vasitəsilə kağız üzərində və ya tikişlə parça üzərində aparılır.Parşadan biçilmiş hissələr müstəvi formasında olduğuna görə

şertiojlar da onlara uyğun işləməlidir. Quraşdırmanın əsas vəzifəsi bu cür şertioj və hissələrdən paltarın həcmi formasını yaratmalıdır. Paltarın quraşdırılması onun rahat olmasına, forma saxlamasına, təmir edilə bilməsi, onun insan fiqurasına uyğun olmasına və s. xassələrə çox böyük təsir edir.

Tikili malların konstruksiyasına verilən əsas tələblər aşağıdakılardır.

1. Tikili malların konstruksiyası qəbul edilmiş modellərə tamamilə uyğun olmalıdır.
2. Uşaq geyimlər doluluq, boy və ölçü üzrə əhalinin əksəriyyətinin tələbini ödəməli, insan fiqurasına uyğun olmalıdır.
3. Konstruksiya texnoloji və iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalıdır.

Tikili malların keyfiyyəti xeyli dərəcədə parçaların biçilməsindən də aslıdır. Kütləvi istehsalda paltarlar tipiki metodika üzrə biçilib tikilir, paltarların hazırlanmasının tipik metodları DÜİST-lərə, THŞ-dərə və qabaqcıl tikiş fabriklərinin iş təcrübəsinə əsasən tərtib edilir. Parçaların biçilmə əməliyyatı iki mərhələdən ibarətdir. Birinci mərhələ hazırlıq mərhələsidir ki, burada pırça və başqa materiallar qəbul edilir, dəstləşdirilir, sortlara ayrılır, üzərinə nişanələr qoyulur, parçanın nöqsanlı hissələrini təbaşirlə qeyd edilir, Parçanın 1-2 m-nin şəkisi təyin olunur, onun codluğu, möhkəmliyi qısalması, rənginin sabitliyi, əzilməsi və s. təyin edilir. Sonra biçiləsi material stol üzərində laylarla sərilir. Hər bir gərilmə üçün eyni artikullu parça götürülür. Hal-hazırda parçaların biçilməsi müxtəlif tipli maşınlar vasitəsilə həyata keçirilir. Nəhayət biçim əməliyyatları başa çatdıqan sonra paltarların tikilməsi əməliyyatları həyata keçirilir.

Tikiş fabriklərində tikili malların hazırlanması üçün fasiləsiz axın üsulundan, yəni konveyer sistemindən istifadə edilir. Burada texnoloji əməliyyatlar üçün lazım olan avadanlıq və maşınlar əməliyyatın tələbinə uyğun olaraq ardıcıl surətdə düzülür və fasiləsiz olaraq ardıcıl qaydada aparılır. Bu baxımdan tikiş əməliyyatında əsas məqsəd biçilmiş hissələrdən məlumatı yığmaq, ona həcmə uyğun forma və qabaqcadan nəzərdə tutulmuş modelə uyğun mal görünüşü

verməkdən ibarətdir. Tikili malların tikilməsi prosesi aşağıdakı əsas mərhələlərdən ibarətdir.

1. Zaqaatovka əməliyyatları. Bu əməliyyatın əsas mahiyyəti paltarın ayrı-ayrı hissə və gövdələrinin hazırlanmasından onlara tələb edilən həcmə uyğun forma və müəyyən xassə vermədən ibarətdir:

2. Quraşdırma əməliyyatları. Bu əməliyyatların əsas məqsədi hissələr və qovşaqlardan paltarı yığmaqdan ibarətdir.

3. Bəzək əməliyyatları. Bu əməliyyatın əsas məqsədi paltara, sonuncu arayışlandırmanı başa çatdırmaqla, mal görünüşü verməkdən ibarətdir.

Bu əməliyyatların düzgün və ardıcıl yerinə yetirilməsini paltarın keyfiyyətinin formalaşmasına kəskin təsiri vardır.

Tikili malların tikilməsi üçün müxtəlif növlü tikiş maşınlarından istifadə olunur. Tikiş maşınları yerinə yetirdiyi əməliyyatların xarakterinə və təyinatına görə biri-birindən fərqlənir.

Tikili malların hazırlanmasında texnoloji əməliyyatlar içərisində ütüləmənin böyük əhəmiyyəti vardır. Paltarların keyfiyyətin və xarici görünüşü bu proseslərdən çox asılıdır. Ütüləmə və paltarlara, onun ayrı-ayrı hissələrinə lazımi forma və zahiri gözəllik verir, tikiş yerləri hamarlanır, parçanın qırılmış yerləri və əyriləri düzəldilir.

Ütüləmə mexanikləşdirilmiş ütülər və əl ütüləri yüngül ütü prosesləri ilə aparılır. Ütüləmə paltar tikildiyi zaman iş arasında /tikililərin ütülənməsi, hissələrin düzəldilməsi və s./ həm də məmulat tikilib qurtardıqdan sonra aparılır. Müxtəlif quruluşlu və təyinatlı mexaniki ütü proseslərinin tətbiqi əl işlərini asanlaşdırır. Ütüləmə proseslərini çatışmayan cəhətləri ondan ibarətdir ki, burada əmək şəraiti ağır, məhsuldarlıq isə aşağı olur. Odur ki, son zamanlar presləmə metodundan daha geniş istifadə edilir. Presləmə yüksək məhsuldarlığa malik olmaqla, emalın keyfiyyətli olmasına da zəmin yaradır. Çünki presləmə rejimi avtomatik nizamlanır.

Tikiş prosesində müxtəlif tipli ağır, orta və yüngül stolüstü preslərdən istifadə edilir.

Paltar tam hazır olduqdan sonra üzərinə çxol çəkilməmiş buxar hava manikenlərə geydirilir. Məmulatı emal etmək üçün çxolun altına təzyiqlə buxar doldurulur. Çxol paltarı sıxıb onu formaya salır, sonra çxola geyindirilmiş məmulata isti hava üfürülür. Bu məmulata verilmiş formanı sabitləşdirir. Belə manikenlər üzərində yekun bəzək əməliyyatlarının aparılması əmək məhsuldarlığını artırır və tikili malların keyfiyyətini yaxşılaşdırır.

I.3. Tikili malların keyfiyyət səviyyəsinin ekspert metodlarla qiymətləndirilməsi.

Məlum olduğu kimi bütün uşaq geyimləri xarici görünüşünə, materialına, hazırlanma keyfiyyətinə görə texniki normativ sənədlərin DÜİST-in, respublikalar arası texniki şərtlərin, respublika texniki şərtlərin, texniki şərtlərin tələblərinə uyğun olmalıdır.

Bu sənədlərdə keyfiyyəti xarakterizə edən göstəricilər və geyim mallarına verilən əsas tələblər öz əksini tapmışdır. Tikili malların keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirərkən onlarda rast gəlinən nöqsanların əmələ gəlmə səbəblərini dürüst müəyyən etmək lazımdır. Tikili məmulatlarda rast gələn nöqsanları iki qrupa bölmək olar.

1. Parça nöqsanları toxunma, naxışlama və bəzəndirmək nöqsanları:
2. İstehsalat tikiş nöqsanları:

Parçanın nöqsanları barədə "Parçalar" fəslində geniş izahat verilmişdir.

Parçalarda rast gələn tikiş nöqsanları istehsalın müxtəlif əməliyyatlarında əmələ gəlir. Uşaq geyimlərində olan nöqsanlar əhəmiyyətinə görə müxtəlif olur. Daha doğrusu, nöqsanlar məmulatın xarici görünüşünə və istismar müddətinə təsir edən nöqsanlara ayrılır. Yerinə görə görünən, görünməyən, ölçüsünə görə xırda və iri nöqsanlar ola bilər.

Təyinatından və növündən asılı olaraq tikili məmulatların nöqsanları müxtəlif ola bilər. Beləliklə, üst paltarlarında rast gəlinən xarakterik nöqsanlardan ibarətdir: döş qatının və yaxanın qıraqlarının əyri olması, ətəklərin birinin digərindən uzun olması, yaxa və döş qatında naxışların əyilməsi, yaxanın tikiş ilmələrinin xeyli seyrək olması, döş qatında ilmələrin görünməsi, yaxalığa material əvəzinə yumuşaq materialın qoyulması /rarusin əvəzinə yumuşaq material/, döş hissəsinin kifayət qədər qabarıq olması, döş qatlarının forma eninin bərabər olması, döş qatlarının uclarını ətəklərə yatmayıb yana əyilməsi, ətəklərin

ucunun aşağı qıvrılması, kürək tikişində parçanın naxışının düz gəlməməsi, astarın parçanın altından görünməsi, qolun üst və yaxud alt hissəsini əyilməsi, ciblərin düzgün yerləşdirilməməsi, kəmərlərin əyilməsi, tikişlərin sistemativ olması, düymələrin boş və yaxud çox kip tikilməsi, ilgəklərin gec açılması və birbirindən müxtəlif məsafədə olması, ilgəyin içərisindən aralıq materialın görünməsi, astarın qısa və əyri olması şalvarın cibini və tikişinin əyri olması, şalvarın qabaq tərəfinin düzgün bükülməməsi və s.

Məlum olduğu kimi tikili mallar istehsal müəssisələrindən ticarət müəssisələrinə partiyalarla daxil olur. Tikili malların keyfiyyətinə qəbulu tikiş müəssisələrində, anbarlarda, ticarət bazalarında və mağazalarda aparılır. Tikili malların keyfiyyətcə qəbulun tikiş müəssisələrində elə müxtəlif kompleks tədbirlər həyata keçirmək lazımdır ki, ticarət şəbəkələrinə keyfiyyətsiz məlumatlar daxil olmasın.

Kütləvi üsulla istehsal edilən tikili məmulatların keyfiyyəti təsdiq edilmiş standart və texniki şərtlər üzrə yoxlanılır. Burada müəyyən metodlardan istifadə etməklə ardıcılıqlara ciddi fikir verilir. Keyfiyyət nəzarət üçün tikili malların topdan ticarət bazalarında və pərakəndə ticarət şəbəkələrində zəyediciləri əmtəəşünaslar mövcuddur. Bəzi ticarət müəssisələrində zaylaşdırıcı əmtəəşünas ştatı mövcud olmur. Bu zaman zaylaşdırıcı əmtəəşünasların vəzifəsini mağazanın əmtəəşünası, yaxud da maddi məsul şəxs yerinə yetirir. Topdan bazanın zaylaşdırıcı əmtəəşünasları bazanın fəaliyyət göstərdiyi rayonda yerləşən sənaye müəssisələrinin buraxdığı məhsulun keyfiyyətcə nəzarət məqsədi ilə sistemativ olaraq nəzarət yoxlamaları keçirilir. Bu tədbirlər topdan baza ilə sənaye müəssisələrinin müqavilə münasibətindən asılı olmayaraq aparılır. Keyfiyyət üzrə nəzarət yoxlaması üçün məmulatın növündən asılı olaraq fabrikdə, baza və mağazalarda mal partiyasından müəyyən miqdar məmulat götürülür.

Bu nümunələr sortu təyin edilmiş şampı olan mal partiyasından götrülür və yoxlamanın nəticəsi faktiki olaraq mal partiyasının hamısına aid edilir.

Bu işlərin aparılması üçün zaylaşdırıcı əmtəəşünaslara bazalarda, mağazalarda və fabriklərdə zəruri şərait yaradılmalıdır.Zaylaşdırıcının stolu, stellajı yaxşı işıqlandırılmalıdır.Burada bütün zəruri avadanlıqlar olmalıdır.Yoxlamanın vəziyyətindən asılı olaraq zaylaşdırıcı əmtəəşünaslar orqanoloptik metod üçün lazım olan sadə ölçü cihazlarından tutmuş mürəkkəb laboratoriya cihazlarına kimin zəruri avadanlıqlarla təmin edilməlidir.

Ticarət müəssisələrinə daxil olan mal öz keyfiyyətinə görə qüvvədə olan texniki sənədə, nümunə etalona və s.şərtlərə uyğun gəlmədikdə qəbul edilmiş forma üzrə akt yazılır.Həmin akt ticarət təşkilatlarının və sənaye müəssisələrinin nümayəndəsi tərəfindən imzalanır.Ola bilər ki, sənaye müəssisələrinin nümayəndəsi aktı imza etməkdən imtina etsin.O zaman meydana çıxan münaqişənin həlli üçün mal ekspertiza bürosundan nümayəndə çağırılır.Mal aktının tərtibindən sonra yenidən markalanma və sorta uyğun qiymətləndirmə aparılır.Həmin malın keyfiyyətini yoxlayan zaman məmulatın dəstliyinə, tarasının markalanma qablaşdırmasının DÜİST-ə, TŞ-ə, müqaviləyə və nümunəyə uyğunluğuna da nəzarət etməlidir.Əgər yoxlama zamanı mal yararsız edilərsə, yəni standart və texniki şərtin tələbinə uyğun deyilsə mal göndərən təşkilata qaytarılır və təyin olunmuş ölçüdə cərimə tələb edilir. Ola bilsin ki, daxil olan maldakı istehsal nöqsanlarını mal göndərən təşkilat malın sortu aşağı salınmadan düzəltsin.Bunlarda hər iki tərəfin razılığı ilə nizama salınmalıdır. Hazır məmulatın üz və astar tərəflərini yoxlayırlar, rast gələn nöqsanların ölçüsünü müəyyənləşdirirlər.Bu zaman həmin nöqsanların yerini və xarakterini düzgün qiymətləndirməyin əhəmiyyəti böyükdür.Çünki nöqsan məmulatın görkəminə və istismar müddətinə təsir edə bilər. Keyfiyyətə nəzarət yoxlamasını keçirərkən həmin məmulatın təsdiq edilmiş nümunəyə uyğunluğuna, üz və astar materialının, detalların və furnituraların düzgün seçilməsinə ciddi fikir verilir.

Məlumdur ki, ayrı-ayrı geyim məmulatının təyinatından aslı olaraq onlara verilən keyfiyyət tələbləri dəməxtəlif ola bilər. Həmin tələblərin yoxlanılıb aşğar edilməsi zamanı müəyyən edilmiş təlimatdan istifadə edilir. Bu təlimata əsasən əğər məmulatın keyfiyyəti standartlara və tələblərə uyğun deyildirsə, sənaye müəssisəsi cərimə verməli olur. Belə ki, mal keyfiyyətə qiymətləndirilən zaman, əğər keyfiyyət göstəricilərinin standartta və yaxud texniki şərt tələbinə cavabverməsi aşğar edildikdə təsdiq olunmuş nümunədən kənarlaşma üçün baza və yaxud mağaza /pərakəndə ticarət müəssisəsi/ həmin malı geri qaytarır və sənaye müəssisəsində müəyyən edilmiş ölçüdə cərimə tələb edilir.

Ticarət müəssisələrinə göndərilən /daxil olan/ malda istehsal nöqsanları tapılmışdırsa və həmin nöqsanları malın sortunu aşağı salmadan yerindəcə /ticarət təşğilatında/ düzəldilməsi mümkündürsə, ticarət müəssisəsinin razılıq ilə malı istehsal edən müəssisə həmin nöqsanları düzəldir və yenə də təlimata əsasən müəyyən edilmiş ölçüdə cəriməni ödəyir.

Baza və yaxud pərakəndə ticarət müəssisələri standart və texniki şərtədən kənar keyfiyyətsiz mal alan zaman həmin məmulatın aşağı olması tərtib edilmiş aktın bir surətini 5 gün müddətində isthsal müəssisənin aid olduğı respublikanın dövlət müfətişliyi idarəsinə göndərir. Tikili malların keyfiyyətinə nəzarətin metodu və qaydaları istehsal və istehlak müəssisələrində eynidir. Hazır məmulatın keyfiyyətini yoxlayan zaman üz və astar, yaxud daxili tərəflərinə baxılır və texniki sənədlərdə nəzərdə tutulan yerlər ölçülür.

Tikili malların keyfiyyəti əsasən stollar üstündə yoxlanılır, lazım olduqda onların /üst paltarlarını/ necə oturmasını, bədii tərtibini, xarci görnüşünü və s. manikənlərə geyindirməklə keçirirlər. Baş geyimlərinin də keyfiyyətini stol üzərində, yaxud uyğun ölçülərdə olan formalara geyindirməklə yoxlayarkən onların modelini texniki məlumatlara və xarici görnüşünün təsdiq olunmuş nümunə etalona uyğunluğu, ölçüsünün, emal keyfiyyətinin bədənə düzgün oturması, materialının düzgün seçilməsi, astarı, arayışlandırılması, furniturası və

s. elementlərinin standart və texniki şərtlərə uyğunluğu müəyyən edilir. Hazır məmülatların keyfiyyətinə nəzarət adətən müəyyən ardıcılıqla həyata keçirilir. Palto, yarımalto, pencək, jaket və qeyri-tikili malların keyfiyyətinə nəzarət edən zaman əvvəlcə üz tərəfdən, sonra isə ayrı-ayrı detallar və sahələr yoxlanılır. Bundan sonra məmulat manikənə geydirilir, ümumi yoxlama keçirilir, bədənə düzgün oturması, ölçüsünün düzgünlüyü müəyyənləşdirilir. Bunun ardınca manikendə məmulatın astarının üz materialına bərkidilməsinin düzgünlüyü yoxlanılır. Məmulat manikendən çıxarıldıqdan sonra onun hissələrinin simmetrikliliyi və yerləşmələri yoxlanılır. Bunun ardınca astar hissələrinin emal keyfiyyəti nəzərdən keçirilir.

Məmulatın keyfiyyətindən və növündən asılı olaraq keyfiyyətinə nəzarət və yoxlama metodları da müxtəlif olur. Ümumiyyətlə, bu şərtlərdən aslı olmayaraq bütün tikili məmulətlərdə keyfiyyətə nəzarət və yoxlamalar müəyyən edilmiş ardıcılıq üzrə aparılır.

Texniki məmulatların sortunu təyin edən zaman istehlak xassəsinə verilən tələblər /xarici görünüşü bədənə oturması/ hazırlanması və xammalına verilən standart tələblər əldə əsas götürülür. Bunun üçün məmulata aid texniki sənədlərdən /standartlar/ texniki şərtlər, modelə aid texniki məmulatlar, konfeksiya kartasından və eləcə də təsdiq edilmiş nümunələrdən istifadə edilir.

Tikili malların 1-ci və 2-ci sortlarda buraxıla bilər. Tikili malların sortu xarici görünüşündə, məmulatın bədəndə oturmasında, materialın xarici görünüşü və tikiş istehsal proseslərində baş verən nöqsanlardan asılı olaraq təyin edilir. Standartda Tikili malların nöqsanlarını buraxıla bilər və buraxıla bilməyən nöqsanlara ayırırlar. Tikili malların 1-ci və 2-ci sortunda buraxıla bilməyən nöqsanlara aşağıdakılar aiddir:

Məmulatın ətəyində və çiyində olan əyrilik: latekanın dartılması, üst boyunluğun dartılması və yaxud artıqlığı, boyunluğun əyilməsi və qurtaracağıının zəif olması, qolların qabaq və yaxud arxa hissəsində kənarlaşması, qolların öz

yerində düzgün oturmaması, qol tikişinin əyriliyi, bir tərəfdən digər tərəfin üstünə keçməsi və yaxud əksinə.

Şalvarın yan hissəsində və addım tikişlərində əyrilik:astar və yaxud istilik verici qatın üz materialına düzgün birləşdirilməməsi, məmulatda və hissələrində diqqət cəlb edən deformasiya, eləcədə digər istehsal tikiş nöqsanları:Modelin texniki sənədində nəzərdə tutulmuş aralıq qatının olması:xarici tikiş xətləri üçün işlədilən sapların rənginin kəskin fərqlənməsi:

ipək, yaxud sintetik sapların pambıq sapla əvəz edilməsi:

məmulatın açıq hissəsində tiftik və naxışların uyğunsuzluğu:

nümunənin bədi-estetik göstəricilərinin uyğunsuzluğu:

Yoxlama zamanı müəyyən edilmiş nöqsanların ölçülərinin norma göstəricilərindən və səviyyədə kənarlaşmadan aslı olaraq tikili malların 1-ci və 2-ci sorta aid edilir.Məmulatın hissələrində və detallarıdakı nöqsanların harada yerləşməsindən aslı olaraq görünən və görünməyən nöqsanlara ayrılır:

Bu nöqsanlar tikili məmulatların sortlaşdırılması üçün olan DÜİST-də ətraflı şərh olunmuşdur.Sortlaşdırma zamanı məmulatda olan gizli nöqsanlar nəzərə alınmır.Bütün tikili məmulatların 1-ci sortundan görünən heç bir nöqsan olmamalıdır, daha doğrusu 1-ci sorta aid olan tikili məmulatlar müəyyən olunmuş standartlar, yaxud texniki şərtin tələbinə və təsdiq edilmiş nümunəyə tamamı ilə uyğun olmalıdır.Bundan başqa 1-ci sort tikili məmulatlarda 3 addan çox olmayan əhəmiyyətsiz istehsal tikiş nöqsanlarına icazə verilmir /bu standartda cədvəl formasında göstərilmişdir/.

Tikili malların 2-ci sortunda buraxıla bilən nöqsanlar da cədvəl halında verilmişdir.Həmin standarta uyğun olaraq 2-ci sort tikili məmulatlarda 5 addan artıq istehsal tikiş nöqsanlarına yol verilmir.

Dəst halda olan tikili məmulatlarda sort hər bir məmulat üçün ayrıca təyin edilir.Bu zaman ola bilsin ki, həmin dəstə daxil olan məmulatlardan biri aşağı sorta endirilsin.Ümumiyyətlə, 1-ci və 2-ci sorta aid olan tikili məmulatlarla

materialın xarici görünüşünün yerli nöqsanlarına yol verilə bilər. Tikili malların sortunu müəyyən edilmiş nöqsanların ümumi miqdarına əsasən DÜİST-71 cədvəli üzrə təyin edilir ki, bu standart “Məişət təyinatlı tikili məmulatların sortlaşdırılması”-na aiddir. Beləliklə, yadda saxlamaq lazımdır ki, 1-ci sort tikili məmulatlarda materialların xarici görünüşündə yayılmış nöqsanlara yol verilmir. 2-ci sort məmulatlarda isə təsdiq olunmuş etalona uyğun nöqsanlar buraxıla bilər.

Məmulatın astarının xarici görünüşünün yerli nöqsanları materialları bütöv əhatə etməsə, sortla aid olan məmulatlarda nəzərə alınmır. Məmulatın astarında olan xarici görünüşünün yayılmış nöqsanları təsdiq edilmiş etalona uyğun olaraq buraxıla bilər. Tikili malların sortunu təyin edən zaman baş verən mübahisəli halların həll edilməsi üçün materialların xarici görünüş nöqsanları üzrə hazırlanmış etalondan və müəyyən olunmuş qaydada təsdiq edilmiş məmulat nümunəsindən istifadə edilir.

1-ci və 2-ci sort tikili məmulatlarda boyaq lövhələrinin olmasına icazə verilmir.

Yuxarıda göstərilənlərdən fərqli olaraq dövlət keyfiyyət nişanı ilə hazırlanmış tikili məmulatlarla əlavə tələblər də verilir ki, bunlar barədə təsdiq edilmiş müvafiq normativ texniki sənədlərdə məlumat verilir. Deməli onların keyfiyyətilə qiymətləndirilməsində həmin məmulatlar əsas kimi qəbul edilməlidir.

I.4. TIKILI MALLARIN KEYFIYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNDƏ LAHIYƏLƏNDİRMƏ VƏ QURAŞDIRMANIN ƏHƏMIYYƏTİ

Müasir istehlakçılar bu və ya digər geyim növlərinin keyfiyyətinə qarşı daha yüksək tələblər qoyur. Üst geyimləri daha gözəl olmaqla bərabər, yüksək rahatlıq dərəcəsinə malik olmalıdır ki, istehlakçıların estetik zövqlərinə uyğunlaşa bilsin. Son dövrlərdə müxtəlif istehsal sahələrində geyimlərin keyfiyyət səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasında xeyli irəliləyişlər edilmişdir. Bu baxımdan yeni modellərin istehsala tətbiqi, çeşidin yeniləşdirilməsi, təsdiq edilmiş etalon nümunələrin kütləvi istehsalının təşkili əhalinin tikili mallara olan tələbatının ödənilməsinə xeyli kömək göstərir. Dizayn üsulunun təkmilləşdirilməsi sənaye üsulu ilə istehsal olunan tikili malların keyfiyyətinin təmin olunmasında əsas vəsaitlərdən biridir.

Dizayn-əşya mühitinin layihələndirilməsinin fəaliyyət növüdür. Dizayn sənətinin başlıca vəzifəsi əşyaları qaydaya, səliqə-səhmana salmaqla onları daha yüngül, gözəl, yaraşığıl etməklə bərabər, ətraf mühitin estetik cəhətdən formalaşdırılmasında ən səmərəli yolun tapılmasından ibarətdir.

Dizayn sənətinin sosial-estetik vəzifələri sırasına cəmiyyətin iqtisadi imkanlarının nəzərə alınması, material ehtiyatlarının səmərəliliyi, əmək sərfinin nəzərə alınması, əmək məhsuldarlığının hərtərəfli yüksəldilməsi, habelə materiallardan və texnoloji avadanlıqlardan səmərəli qaydada istifadə edilməsinin nəzərə alınması aiddir.

Bununla əlaqədar olaraq sənaye istehsalı sistemində rəssam-konstruktorun (dizaynerin) şəxsiyyəti ön plana çəkilməlidir. Dizaynerin yaradıcılıq qabiliyyəti əşya qarmaqarışıqlığının aradan qaldırılmasından ibarətdir. Odur ki, hər bir həyati və istehsal prosesinin səmərəli olması üçün mütləq buraxılan malların optimal çeşidini yaratmaq, hər bir növ əməliyyat ciddi nəzərə alınmaqla ağıllı tələbata cavab verməlidir.

Müasir progressiv dizaynın əsas istiqamətləri bütöv əşya mühitinin təşkilindən ibarətdir ki, bu zaman hər bir əşya optimal xidmət müddətində öz yerini tapacaqdır. Bu zaman hər bir həyati proses müəyyən əşya mühitinin yığılı ilə əlamətdar olacaq.

Geyimlərin bədii layihələndirilməsi məsələlərində geyimin forması ilə təyinatı arasında üzvi əlaqənin yaradılmasıdır ki, bu formanın tapılması geyimin optimal funksional tələbata uyğunlaşmasına şərait yaratmış olar. Bu məsələlərin həllini tapan dizaynert cəmiyyətin sosial tərkibindən irəli gələn vəzifələrdən çıxış edir, müasir geyimlərin funksiyasını öyrənir, xalqın geyim istehsalındakı təcrübəsini, kompozisiyanın qanunauyğunluqlarını, materialların quruluşu və xassələrini, habelə istehsal müəssisənin texniki imkanlarını və s. mütləq nəzərə almalıdır.

Tikili malların bədii layihələndirilməsinin əsasını məmulatın forması ilə onun təyinatı, konstruksiyası, materialı və hazırlanması texnologiyası ilə qarşılıqlı əlaqənin yaradılması təşkil edir. Gələcəkdə istehsal olunan məmulatın estetik yaradılması təşkil edir. Gələcəkdə istehsal olunan məmulatın estetik keyfiyyəti dizaynerin bu göstərilən amillərdən nə səviyyədə istifadə edilməsi imkanlarından çox asılıdır. İstehsalın mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması daha səmərəli forma yaratmaq metodlarından istifadə etməyə şərait yaradır. Texniki-konstruktiv, texnoloji, funksional və estetik amillərin optimal qaydada uyğunlaşması nəticəsində daha yeni forma və modelin yaranmasına imkan verir.

Dizayner tərəfindən yaradılmış model hələ əşyanın həyati fəaliyyətinin başlanğıcıdır. Bu layihə istehsalda reallaşdırılır, lakin istehsal məhsulu istehlak prosesinə daxil olur.

Ümumiyyətlə, yeni modellərin kolleksiyası nümayiş zallarında əhalinin nəzərinə çatdırılır. Lakin bəzi hallarda sənaye məhsullarının hamısı heç də alıcılar tərəfindən bəyənilmir və bunlar təsdiq edilmiş model yığılına uyğun gəlmir.

Bunun başlıca səbəbi bir tərəfdən dizaynerin buraxıldığı səhvlərdir, digər tərəfdən isə təsdiq edilmiş modeli istehsala tətbiq edən müəssisənin səhvləridir.

Belə ki, istehsalatda bəzən yeni modeli hazırlayarkən rəngini, materialını, bəzədilməsini və s. dəyişdikdə bu cür uyğunsuzluqlar aşkar olur. Digər tərəfdən də modeli yaradan təşkilat tərəfindən nümunə konstruktiv və texnoloji nöqtəyindən daha diqqətlə ayrılmadığından bu çatışmazlıqlar modelin xarici görünüşündə gizlənə bilər ki, bu da istehsal müəssisələrində modelin mənimsənilməsi prosesində üzə çıxmağa bilər. Təcrübədən göründüyü kimi, hazırlanmış model həmişə yaxşı nəticə vermir. Çünki texnoloji və konstruksiya baxımından model yaxşı işlənmədiyindən çoxlu əmək tutumu sərf edilir, həddən çox material istifadə olunur və s. hətta belə hallara da rast gəlinir ki, yaxşı hazırlanmış geyim modeli köhnə, aşağı keyfiyyətli materiallardan istehsal edildikdə alıcılar tərəfindən belə geyim əşyaları alınmır.

Bütövlükdə müasir istehsal şəraitində yüksək keyfiyyətli tikili məmulatların istehsalının mənimsənilməsinə maneçilik törədən səbəblər gizli qalır. Bu, bir tərəfdən məhsul istehsal edən müəssisələrin mütəxəssisləri arasında qarşılıqlı anlaşmanın olmaması, digər tərəfdən isə xəz mallarının istehsalı üçün yarımfabrikatlar, parça, süni materiallar, furnitura, sap, aralıq və astarlıq materialları göndərən təşkilatlarla baş verən nöqsanlardan asılıdır.

Buraxılan tikili malların keyfiyyətinin yüksəldilməsi istehsal müəssisələrində ixtisaslaşmanın, standartlaşdırma və unifikasiya edilmənin, detalların tipləşdirilməsi səviyyəsinin və s. kimi məsələlərin həlli ilə sıx surətdə bağlıdır. Kompozisiya bütövlüyü və harmoniklik istehsal prosesində elementlərin elementlərin unifikasiyası və standartlaşdırılması məsələlərinin həlli olmadan təsəvvür etmək olmaz. Kütləvi istehsal prosesində özünü doğruldan ən vacib metodlardan birisi geyim modelinin bir baza modeli və konstruksiya əsasında modelləşdirilməsi özünə bəraət qazandırmışdır.

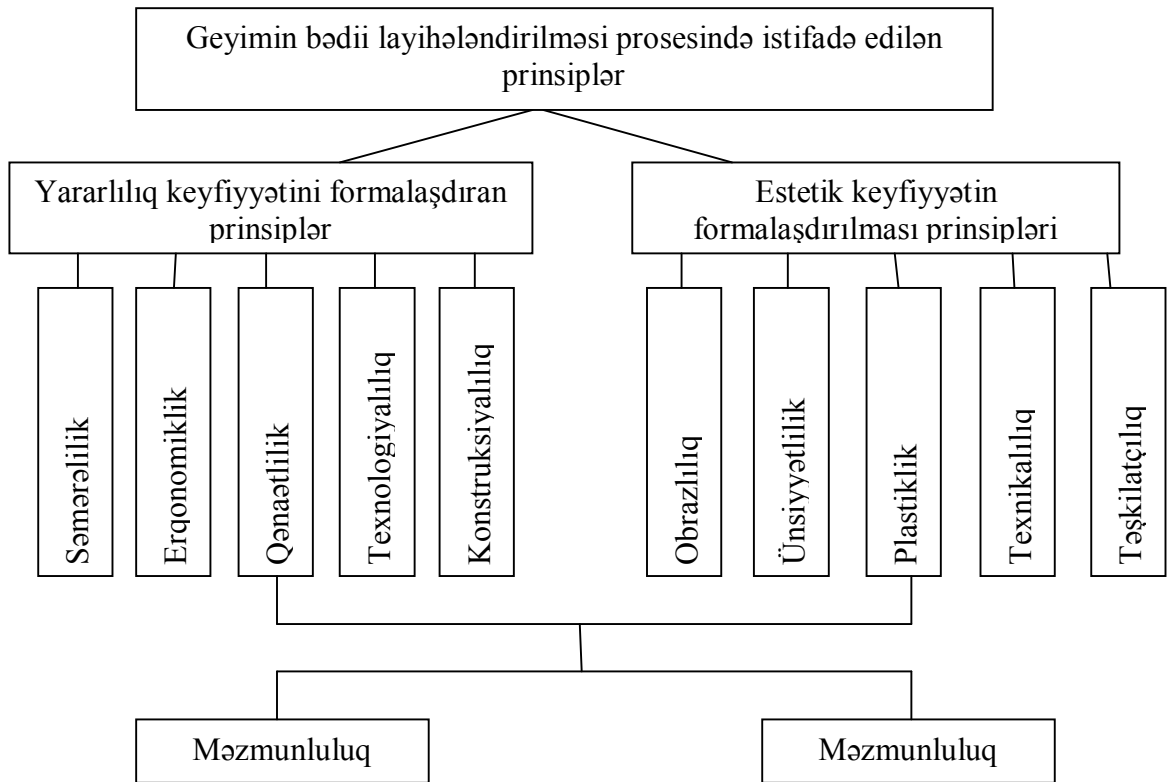
Kütləvi geyim istehsalında vacib formanın yaradılmasında əsas amil onun iqtisadi cəhətdən səmərəliliyi sayılır. Geyimlərin formasının seçilməsində tələb olunan iqtisadi səmərəlilik hər şeydən əvvəl yarımfabrikatların sahəsindən maksimum səviyyədə istifadə olunma sayılır.

Hər hansı geyim növünün layihələndirilməsinin başlanğıc mərhələsi layihəqabağı təhlilin aparılması sayılır, yəni ən yaxşı nümunə-etalonun öyrənilməsidir. Bunun üçün dizayner bütün imkanlardan istifadə edərək dünya ölkələrinin bu sahədəki təcrübəsini öyrənir. Bunun üçün istehsal olunacaq geyim əşyasının ictimai vacibliyi aşkar edilir, daha doğrusu, onun sosial keyfiyyəti qiymətləndirilir, habelə layihələndirilmiş yeni modeldən hansı həcmdə istehsal olunması aşkarlanır. Bu problemin həllində ictimaiyyətin fikri vacib rol oynayır ki, bunun üçün də yaradılmış model istehsala tətbiq olunanadək geniş müzakirə edilir.

Müasir layihələndirmə prosesində istənilən əşyanın, o cümlədən geyimin 2 cəhətdən: ictimai-faydalılıq və morfoloji baxımdan təhlil olunması çox vacibdir. Hər iki cəhətin modelin yaradılması xüsusiyyətləri ilə sıx surətdə əlaqəsi vardır. Birinci cəhət faydalılıq baxımından, daha doğrusu onun təyinatı, funksiyası, yararlığı, dəyərliyi baxımından təhlil edilir. İkinci cəhət isə ətraf mühitin müxtəlif elementləri ilə uzlaşmasından istifadə olunmaya əsaslanır. Bunların hər ikisi dizayner yaradıcılığının abstrakt mülahizələridir ki, yekun etibarilə məmulatın ilkin modelinin yaradılmasına gətirib çıxarır. Odur ki, dizaynerin fəaliyyəti daimi olaraq A (akseoloji) və M (morfoloji) əlaqə tiplərinin $A = M$ sistemində yerdəyişməsinə əsaslanır. Əgər layihəci modeldə $\dot{I} = \Theta$ (insan-əşya) əlaqə tipinin maksimum uyğunluğunu tapa bilirsə, deməli, bu, həqiqətə uyğundur və morfoloji əlaqənin, yəni ətraf əşya mühitinin dəyişilməsinə səbəb olarsa, bu $\dot{I} = \Theta$ əlaqəsinə tam uyğundur və nöqsansızdır. Dəqiq desək, ilkin variantda nəzərdən keçirilən eskizdə baş verən nöqsanlar signal halında modelin yekun variantında nəzərə alınaraq müsbət siqnallara çevrilir.

Layihələndirmə nöqtəyi-nəzərindən dizayner fəaliyyətinin ilkin və yekun məhsulunda nəinki prinsiplial fərq vardır, eyni zamanda müəyyən əlaqə də mövcuddur. Çünki ilkin vəziyyət özü-özünə nəticənin necə olacağına cavab verir. Çünki mənfi siqnallar modelçiyə imkan verir ki, yekun variantda bu nöqsanlar mütləq nəzərə alınmalı və düzəldilməlidir.

Hər bir geyim növünün yaradılmasında dizayner perspektivli modaya istiqamətlənərək şəkil 1-də göstərilən bir neçə prinsiplərdən istifadə edir.

Şəkil 1.

Məmulatın layihələndirilməsi prosesində dizaynerin özünəməxsus düşüncələri aşkar olunur, yəni obrazlı təsəvvürlərdən obyektin quruluşunun təşkilinə doğru keçid başlanır. Dizayner yaradıcılıq prosesində hər bir predmetə uyğun ölçünü verməklə gözəllik qanunauyğunluq əsasında ətraf mühitin səmərəli təşkili üçün texniki estetikanın metodlarından istifadə edir.

Sənaye məhsullarının keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsində obyektiv amil kimi qəbul edilən bu prinsipləri aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

a) Faydalılıq keyfiyyətinin formalaşdırılması prinsipləri dedikdə məmulatın istifadəsi zamanı etibarlı olması, insan orqanizminin anatomik bədən quruluşuna uyğunlaşması, rahatlığı, materialdan səmərəli istifadə edilməsi, lazımı avadlıqlarla emal edilməsi, keyfiyyəti, konstruksiyalılığı kimi başa düşülür;

b) geyimin estetik xassələrinin formalaşması prinsipləri əsasən geyimin bədii cəhətdən formalaşdırılmasının əsasını təşkil etməklə məmulatın obrazlı qaydada, yəni formasının bədii tərtibatının məzmununa müvafiq gəlməsi, materialın geyimin forması ilə uzlaşması ilə, seçilən geyimin formasının texnologiyalılığı, kompozisiya həlli kimi məsələləri özündə əks etdirir;

c) iki keyfiyyət göstəricisinin, yəni onun məzmunluluğu və konstruksiyası ilə formanın vahidliyinin uzlaşması.

Bütün keyfiyyət göstəriciləri nəzərə alınmaqla layihələndirilmiş və kütləvi istehsal üçün nəzərdə tutulmuş məmulatlar bütövlükdə onların bədii-estetik üsütlükləri yaratmış olur. Bu bir daha yaradılmış modelin ifadəlilik strukturası sxeminə daxil olmaqla sənaye məhsullarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin obyektiv kriteriyasının əsasını qoymuş olur.

Sənaye məhsullarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi məsələlərinin həllində bədii-texniki yaradıcılığın səviyyəsi və bunlardan daha yeni olan modellərin yaradılmasında necə istifadə edilməsi vacib əhəmiyyət kəsb edir. Odur ki, son dövrlərdə müxtəlif ölkələrin bacarıqlı dizaynerləri bədii-texniki yaradıcılıq nəticələrinin yeni növ məmulatların istehsalında istifadə edilməsinə daha ciddi fikir verməkdədir. Odur ki, bütün istehsal müəssisələrində layihələşdiricilərin bütün gücü bilavasitə özünün texniki-iqtisadi göstəricilərinə görə beynəlxalq standartların və ən yaxşı modellərin tələblərinə cavab verə bilən nümunələrin yaradılıb istehsala tətbiq edilməsinə doğru yönəldilmişdir. Deməli, məmulatların

xarici görkəmini bədii-konstruksiya baxımından yeniləşdirilməsi və onun istehsalının təşkili sənaye tərəfindən istehsal olunacaq istehsal nümunəsi hesab olunur. Beləliklə, texniki, konstruktiv və texnoloji baxımdan geyim məmulatlarının müsbət həlli dizaynerlərin bədii-konstruksiya fəaliyyətinin nəticəsi kimi sayıla bilməz və bu nümunələr də sənaye tərəfindən hazırlanan nümunə kimi adlandırıla bilməz. Bununla yanaşı bədii-konstruksiya həlli elə qrup mövcud olan əlamətlərin cəminə malik olmalıdır ki, bu bütövlükdə yeni nümunələrin hazırlanması üçün həlledici əhəmiyyətə malik olmaqla onun xarici tərtibatını yaratmış olsun. Beləliklə:

- Bədii-konstruksiya həlli olmalı və analoji nümunədən fərqlənməlidir;
- Bədii-konstruksiya həlli texniki estetikanın tələblərinə cavab verməli, bədii və informasiyalı səliyyə malik olmalı, kompozisiyası bütöv olmalı, səmərəli formaya uyğun olmaqla ergonomik tələblərə cavab verməlidir;
- Bədii-konstruksiya həlli iqtisadi səmərəliliyin tələblərinə müvafiq olmaqla istehsal zamanı xammal itkisinə, artıq əmək sərfinə, minimum əl əməyi tutumuna malik olmalıdır;
- Bədii-konstruksiya həlli məmulatın istehsalı və yaxud da istehlakı prosesində müsbət səmərə yaratmalıdır, başqa sözlə desək, iqtisadi, sosial, texnika və yaxud da digər ictimai faydalılıq nəticəsi yaratmalıdır.

Bu nəticələr müxtəlif funksional üstünlüklərdə, istehsal məsrəflərinin azaldılmasında, mədəni-estetik xarakteristikasının yüksəldilməsində öz əksini tapa bilər.

Kütləvi istehsalın təşkilində məmulatların layihələndirilməsində əsas məqamlardan birisi onların təyinatından, konstruksiyasından, materialından və hazırlanma texnologiyasından asılı olaraq forma yaradılması məsələsi sayılır. Bu baxımdan dizayner bunları öz fəaliyyətində necə istifadə etmiş olarsa, gələcək məmulatın estetik yararlılığı da həll edilmiş olar.

Istehsalın mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması forma yaratma metodundan maksimum səviyyədə istifadə edilməyə doğru cəhd olunmanın əsasını yaradır, təsadüfi və artıq işlərin aradan qaldırılmasına şərait yaradır. Habelə, texniki-konstruktiv, texnoloji, funksional və estetik mülahizələrin birləşməsi nəticəsində yeni forma yaradılır. Lakin dizayner fəaliyyətinin bu sahəsində mütəxəssis ən çox incəsənət prinsiplərindən istifadə etməyə çalışır. Tez-tez dizayner məmulatın formasının həcmnin yaradılmasında, rənginin seçilməsində, estetik proporsiyalılığın tapılmasında elə metodlardan istifadə etməyə çalışır kiş onun yaratdığı modelin forması estetik baxımdan yüksək keyfiyyətə malik olsun.

Şübhəsiz ki, dizayn hər bir növ geyimin yeni modelin yaradılmasında insan fiquru ilə razılaşdırılması həlli də əhəmiyyət kəsb edir. Yəni insan bədəninin quruluşu və proporsiyası ilə razılaşdırılmadan gözəl geyim əşyaları yaratmaq olmaz.

Xarici görkəmlə üst geyim növləri məkanlı strukturunu xatırladır. Bu atrukturun sərhədini müəyyən edən əsas amil geyimin formasıdır. Geyimin forması dedikdə seçilmiş formanın elementlərinin müəyyən həndəsi sistemi kimi başa düşülməlidir.

Məlumatlardan göründüyü kimi, üst geyim növlərinin forma nəzəriyyəsinin və forma yaratmanın başlanğıcı T.V.Kozlova tərəfindən qoyulmuşdur. Onun fikrinə görə məsafə-vaxt sistemi daxilində geyim elementlərinin insan fiqurunun və ətraf mühitin bəzi elementləri ilə bərabər strukturaya malik olması geyimin forması kimi dərk edilməlidir. Seçilmiş hər bir forma texnologiyalı olmalıdır, yəni burada rəssamın fikirlərinin cəmləşməsi, maksimum rahatlıq və faydalılığın əldə edilməsi, bədii əsərin strukturasının tapılması həyata keçirilməlidir.

Geyim formasının mənbəyi onun quruluş elementlərinin məmulatın təyinatı və konstruksiya əsası ilə birləşməsi sayılır. Burada gözəllik və faydalılıq

bir-birlərindən ayrı dura bilməz. Odur ki, forma yaradılması prosesində funksional-konstruktiv amillərin nəzərə alınması səlis formanın yaradılmasının əsas şərtlərindən biridir. Geyimlərin estetikliyinin yaranması o vaxt baş verir ki, məmulat öz funksiyasına görə materialı və konstruksiyası ilə uyğunlaşır, istehlakçıların tələbinə cavab verir. Müasir həyat tərzinə adət-ənənələrə uyğunlaşır.

Geyimin, ayaqqabının estetik, iqtisadi, texnoloji və funksionallıq məsələləri məqsədəuyğunluq prinsipində cəmləşir. Əşyanın məqsədəuyğunluğu estetik amillərin bütöv birləşməsi kimi başa düşülməlidir və bu estetik təsirlərin ən əsas prinsiplərindəndir. Mühəndis-konstruktorların və bədii-ifadəlilik məqamlarının birləşməsi daha yeni funksional-estetik tələblərə cavab verən məmulatların yaradılmasına nail olmaq mümkündür.

Estetik yeniləşdirmənin, materialların plastik xassələrinin aşkar olunması, ritmik quruluşun, ayrı-ayrı hissələrin öz aralarında və forma ilə proporsiyalılığın tapılması, rəng həllinin alınması və s. nəticəsində alınmış hər bir növ məmulat sənaye yaradıcılığının obyektı sayılır.

Geyim formasının iqtisadi amilləri sırasında materialdan bacarıqla istifadə olunma ən vacib sayılır. Ona görə ki, modalı materialdan istifadə etməklə istənilən miqdarda modellər yaratmaq olar ki, bunlar ancaq qeyri-adi forma deməkdir. Bunlar isə ancaq nümayiş zallarında göstərmək məqsədini yerinə yetirə bilər.

Geyim, ayaqqabı, paltó və bütövlükdə üst geyim əşyaları bir-birini tamamlayaraq yararlı və gözəl bir bədii yaradıcılıq məhsuluna çevrilir, o zaman ki, onu yaradanın ideya-emosional, poetik fikirləri əşyada açıq-aydın, səlis görünə bilsin. Bütün arxitektonik yaradıcılıq əsərlərində olduğu kimi, üst geyim növlərində forma kateqoriyası mərkəzi yer təşkil edir. Geyimin forması və bütün forma yaratma prosesi burada təmiz görsənişlə və heç bir təsviri priyomlardan istifadə olunmadan özünü biruzə verir.

Geyimlərdə, ayaqqabıda və digər əşyalar – forma yaradılma fasiləsiz olaraq plastiklik anlayışı ilə əlaqədardır. Plastiklik dedikdə formanın forma hərəkətinin müntəzəmliyidir, bir elementdən digərinə səlis keçilmə, forma bütövlüyünün yaradılması kimi başa düşülməlidir. Kütlənin başa düşülməsi və qavranması formanın fakturasından və doldurulma sıxlığından çox asılıdır. əgər formanın doldurulma sıxlığı səthidir və heç fərqlənmir, o zaman formanın doluluğu və yaxud da iriliyi dərk oluna bilməz. Burada rəngin seçilməsi və onun həlli, xarici tərtibatı, materialın naxışı, habelə qonşu detalların böyüklüyü və kiçikliyi də vacib rol oynayır. Formanın iriliyi, böyüklüyü kiçik ölçülü detalların müqayisə edilməsi ilə də izah edilə bilər.

Geyim formasının dərk edilməsində materialın rəngi və tərtibatı xüsusi rol oynayır.

Beləliklə, məmulatın düzgün fikirləşmiş formasının yaradılmasında layihəçi ictimaiyyətin iqtisadi və sosial əsaslarının qəbul edilməsi, istehlakçıların tələbatının öyrənilməsi, materialın diqqətlə nəzərdən keçirilib seçilməsi və s. kimi məsələlərin həlli çox vacibdir. Tarixi məlumatlar sübut edir ki, rahat formaya malik olan məmulatlar praktiki baxımdan çox sərfəlidir, müxtəlif modaların dəyişilməsində köhnəlmir. Adamlar yeni modaya daha çox həssasdır, gözəl geyinmək istəyir. Odur ki, dizaynerlər daimi olaraq yeni növ məmulatların yaradılmasına can atırlar.

II FƏSİL-Təcrübi hissə

2.1.Respublikanın istehlak bazarına daxil olan tikili

malların çeşid ekspertizası

Ümumiyyətlə, tikili malların hər bir növü üzrə çeşidinə xarakteristika verməzdən əvvəl ilk növbədə tikili malların ən əsas üsulla dəyişilməsi ilə ümumi əlamətləri ilə tanış olmaq daha məqsədə uyğun olar.Odur ki, ədəbiyyat mənbələrinə müraciət etsək görürük ki, tikili mallar nəraşlıqə görə 5 sinfə ayrılır /bu barədə işin təcrübəvi hissəsinin 1-ci sualında məlumat verilmişdir/.Burada isə tikili malların növlərinə, fasonuna, siluetinə, biçilməsinə, formasına fasonunun mürəkkəblik dərəcəsinə və nəhayət ayrı-ayrı artikullarına görə daxil olan qalın tikili malların çeşidinə xarakteristikasına veriləcəkdir.

Tikili malların növlərinə görə xarakterizə edildikdə əsasən onun növ müxtəlifliyini göstərən əlamətlər üzrə bölünməsi vacibdir.Burada məmulatın adı, fasonu, mürəkkəbliyi aiddir.Fason məmulatın siluetini, biçilməsini, məmulatın formasını və onun emal edilməsi dərəcəsinə xarakterizə edir.Siluetinə görə tikili mallar, o cümlədən qadın yüngül donları bədənə yapışma dərəcəsinə görə kip yapışan, yarım yapışan, sərbəst və düz formalı olurlar.Geyimlərin biçilməsi dedikdə əsasən onun qol yerinin və boğaz hissəsinin biçilməsi , boyunluğunun forması və düymələnməsi qaydası ilə xarakterizə olunur.Qolunun biçilməsinə görə qadın donları tikilmiş, reqlaq, bütöv biçilmiş və yaxud kimano, yarımreqlan, yarımkimano kimi biçilmiş olanlara ayrılır.Boyunluğunun formasına görə qadın donları düz, dairəvi mal formalı, düymələnməsinə görə bir yaxalı, iki yaxalı, iki tərəfli və s.boğaz yerinin kəsilməsinə görə isə kvadirat, qayığa bənzər,dairəvi və s. formalı olurlar.Don kostyumlarda yubkasının biçilməsi də düz,genişləndirilmiş, aşağıdan get-gedə daralmış və s. biçimdə istehsal edilirlər.

Geyimlərin, o cümlədən qadın donlarının forması ciddi, idman və fantazyalə ola bilər.Emalına görə də donlar biri-birindən fərqlənirlər.Mürəkkəblik dərəcəsi qadın geyimləri üçün ən xarakterik əlamət sayılır.Bu baxımdan tikili malların 10-dan çox mürəkkəblik dərəcəsinə görə tikili malların xarakterizə edilməsində əsas əlamət kimi onun konstruksiyasının mürəkkəbliyi və onun emal edilməsi prosesində əl əməyinin tutumu əsas götürülür.Bu qrup geyimlərin mürəkkəblik dərəcəsi üzrə qrupu onun normativ texniki sənədlərində modeli və artikulunun təsvir edilməsi zamanı qeyd edilir ki, bunun da qiymətə təsiri vardır.Qadın donlarının çeşidinin təhlil edilməsində onun istehsalına sərf edilən parçalar lifinin növünə, quruluşuna kimi əlamətlərinə, tərtibatına və s, görə müxtəlif olur. Bu baxımdan donlar pambıq, kətan, yun, ipək parçalarından istehsal edilir.Bunların içərisində də qadın yüngül donları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.Bu baxımdan da yüngül donların istehsalında pambıq və ipək parçaları xüsusi yer tutur.Belə yaxşı görünüşə malik olmaqla, əzilməyən yaxşı hava keçirən, atmosfer təsirlərinə kifayət qədər dözümlü, yaxşı yuyulan, yaxşı ütülənən və forma qəbul edən xassələrə malikdir.Bununla yanaşı qadın donlarının istehsalında xalis pambıq və ipək parçalarla yanaşı pambıqla lavsanın, kətanla kimyəvi liflərinin qarışığından istehsal olunan parçalardan da istifadə edilir.Son vaxtlar qadın donlarının istehsalında trikotaj polotnolarından da istifadə edilməyə başlanmışdır ki, bunlarda don məmulatlarının çeşidinin artırılmasına geniş imkan verir.

Geyilməsi xarakterinə görə gündəlik, çıxış üçün və yay mövsümü donlara ayrılır.Həm qadınlar və həm də qızlar üçün istehsal edilən donlar bütün ölçülərdə, boylarda, doluluqlarda və fasonlarda istehsal edilir.

Ümumiyyətlə ədəbiyyat mənbələrinə görə qadın yüngül geyimləri donlara, bluzkalara, yubkalara və digər don məmulatlarına bölünürlər.Lakin yüngül donlar qrupu öz daxilində don / paltolara, don-kostyumlara, sarafanlara, xalatlara, plyaj ansambllarına, don-xalatlara və geyim altı çexollara bölünür.İşdə isə əsasən

qadınlar üçün istehsal edilən donlardan və bəzi yüngül don məmulatlarından söhbət aparılır.

Donlar yarımqrupuna aid olanlar öz növbəsində xüsusi təyinatlı olanlara, don paltolara, don kostyumlara, sarafanlara, xalatlara və s. ayrılır. Donlar fasonun müxtəlifliyinə görə bu yarım qrupa daxil olan məmulatlardan asanlıqla fərqlənir. Gündəlik təyinatlı olan qadın donları formasının daha ciddiliyinə, nisbətən az bəzəndirilmə əməliyyatlarından istifadə edilməsinə, istifadəsinin maksimum rahatlığına, istifadə edilən xammateriallarının geyilməyə qarşı davamlı olmasına və s. görə fərqlənir. Gəzinti məqsədli qadın donları formasına görə çox müxtəlifdir. Bu baxımdan gəzintili məqsədli qadın donları ciddi və fantaziyalı, əl-əlvən formalı, incə, romantik, folklor və s. formalarda istehsal edilir. Fasonlarına görə qadın donları qol yeri və boynunun biçilməsinə görə birbirindən fərqlənir. Siluetinə görə bədənə kip yapışan, az yapışan, sərbəst donlara ayrılır.

Sarafan: bir növ biçilməsinə görə göri donu xatırladır, lakin qolsuzdur, adətən boyunluğu olmur. Sarafanı buluzka ilə və yaxud da jaket ilə geyirlər.

Bulzka: formasına və biçilməsinə görə donun yuxarı hissəsinə oxşayır. Bunların yaxası kəsilmiş və yaxud da bütöv olur, ya qabaqdan və yaxud da arxa tərəfdən düymələnən olur, qollu və yaxud qolsuz, boyunluğu, boyunluqsuz istehsal edilir. Buzkanı və yubkanı altına qoymaqda və yaxud da üstünə salmaqla geyirlər.

Don-paltolar. Bu don fasonlu olmaqla ancaq yuxarıdan ayağa qədər qabaq tərəfdən açıq olur. Düyməli və düyməsiz olmaqla uzun və yaxud qısa qollu biçilir. Xarici görkəminə görə astarsız yüngül paltolar lakin konstruksiyasına, emalına və istifadə edilən xammaterialının növünə görə dondur. Bunu yüngül geyim növlərinin üstündən geyirlər. Əsas məqsədi isə istilik vermək üçün və yaxud da don kostyumuyla yaratmaq üçündür. Bunların istehsalı üçün əsas xammaterial kimi parça, trikotaj polotnosu, süni gönlər, zamuş və s. kimi

materiallar istifadə edilir. Belə materialların 1-2 m-nin çəkisi don və palto üçün istifadə edilən materialların çəkiləri arasında təbəddüd edir ki, bu da yüngüllük yaratmalıdır.

Xalat: iki yaxalı olmaqla yaxasının biri digərinin üstünə çox çıxa bilir. Adətən xalatlar sərbəst silulekli olmaqla uzun biçilirlər, düymələnən və kəmərlə bağlanmalı olur. Bəzi hallarda xatları isti astarlı da istehsal edirlər ki, bunlar bəzən də üst geyimi kimi milli geyim növünü də xatırladır. Səhər geyimi üçün olan xalatlar ipək parçadan və yaxud astarlı trikotaj polotnosundan istehsal edilir ki, buna da peniyuar deyilir.

Don-xalatları: donun növ müxtəlifliyi olmaqla qabağı açıq tipli və düyməli istehsal edilir. Bunların istehsalında istifadə edilən xammateriallardan istehsalına sərf edilən materiallarda olduğu kimidir.

Don-kostyumlar: dəst formalı geyimdir. Bunun tərkibinə astarsız jaket və yubka daxildir. Bəzən yubka əvəzinə ya sarafan və yaxud don daxildir. Xammaterialına görə ən çox pambıq parçadan, ipək parçadan, kətan və digər parça növləri istehsal edilir. Əvəllər respublikamızda bu qrup geyim növləri republika tikiş sənaye ticarət birliyində istehsal edilirdi və son illər qadın donlarının istehsalı sahəsində xeyli işlər görülmüşdür. Belə ki, istehsal olunan donların fasonları yeniləşdirilmiş, modelləri artırılmış və keyfiyyət göstəriciləri nisbətən yaxşılaşdırılmışdır. İndi əhali tərəfindən bu müəssisənin istehsal etdiyi məhsulların bəziləri haqqında müsbət rəylərin olmasına baxmayaraq I ildir ki, bu müəssisədə qadın yüngül donları istehsal edilir. Ötən il respublika qarışıq malları ticarəti idarəsinə bu növ geyimlərdən daxil olanlarının bəzilərinin aşağıda çeşidini xarakteristikası verilmişdir.

Fason B-889. Bunun xammaterialı velyur tipli parçadan olub uzunqollu, beli kəmərlə və yaxud kəmərsiz konstruksiyada istehsal edilir, cibləri gizli formadadır. Bunun istehsalına parçanın artikulu SQ-İ 238-dir, parçanın eni 150 sm-dir. Bu geyim növünün gözəl xarici görkəmi vardır.

Siluetinin formasına görə həm bədənə kip yapışan və yarımyapışan konstruksiyada istehsal edilir.

Fason B-907. qadın donunun istehsalında müxtəlif bədii tərtibatlı trikotaj adlı materialdan istehsal edilib, biçməli dayaqlı boyunluğu, kəmərli və kəmərsiz konstruksiyalardır.Parçasının artikulu 7004-dür, eni 145 sm-dır.Məmulatın ətəyi genişləndirilmiş formaya malik olmaqla cibsiz istehsal edilir.Bu fasonlu qadın donlarının 48-52 ölçülərdə hazırlanmışdır.

Fason B-930 . Bunun istehsalında trikotaj materialından istifadə edilir.Materialın rəngi bir toplu və basmanaxışlıdır.Kimano, biçimli, vorotniki enli və arxaya qatlanan, qısa qollu, ətəyi genişləndirilmiş, kəmərli və kəmərsiz istehsal edilir.Materialın artikulu KK-4127 və parçanın qrupu isə 69-dur. Parçanın eni 155 sm-dir.Preyskurant nömrəsi 138-1984 / 48-dir.

Fason B-931. Bunun da istehsalında trikotaj materialından istifadə edilir.Kimano biçimli, qollu və qolsuz kəmərli və kəmərsiz istehsal edilir.Ətəyi geniş formalıdır, cibsizdir, boyunluğu arxaya qatlanan açıq yaxalı və düymələnən konstruksiyada istehsal edilir.Materialının artikulu ST İ 23 İ, qrup №-si isə 69-dur, 48-52 ölçülərdə istehsal olunur.

Fason B-889. Bunun da istehsalında trikotaj parçalarından istifadə edilmişdir, astarı vardır.Parçasının artikulu ST-1238, qrupu 69-dur, parçanın eni 150 sm-dır.Donun boyunluğu arxaya qatlanan, bəziləri qollu və bəziləri isə qolsuz, reqlan və kimano biçimli, açıq yaxalı, bədənə kip yapışan və yarım yapışan konstruksiyalarda istehsal edilir.Ticarət təşkilatına 50-52 ölçülərdə daxil oluq

Fason B-716. Bu qadın yubkasıdır, üz materialı 3555 artikulu xalis yun parçasındandır.Parçanın eni 139 sm və qrup №-si 57-dir.Müxtəlif rəng topolarından istifadə edilir.Bu geyim əşyası müxtəlif konstruksiyalarda istehsal edilir.Ətəyi genişləndirilmiş və əsasən cibsiz və kəmərsiz istehsal edilir.Bu yuxarıda göstərilən modelli qadın yüngül donlarından başqa 1998-1999 cu illərdə göstərilən artikullarda da yəni

Art:400128-12: 400512-: 400401-4: 401012-3: 400810-25:

410128-12: 410112-13: 411213-04: 421321-12: və 420322-06 qadın yüngül donları: Qr-5207-0207 artikulda peniyuarları, 5142r-0205 artikulda pltj çimərlik ansanblı və s. kimi daxil olmuşdur.

1998-ci ildə isə yerli ticarət təşğilatlarına aşağıdakı göstirilən artikullarda qadın donları daxil olmuşdur.

Art: 400413-1: 420713-4: 410813-2: 421224-25: 417226-4:

421424-06: 410425-07: 410812-23: 400128-12: 400810-25.

2.2.Respublikanın istehlak bazarına daxil olan tikili malların keyfiyyətinin ekspertizası.

Bir qayda olaraq ticarət təşkilatlarına daxil olan məmulatların o cümlədən tikili malların keyfiyyəti əsasən onların xarici görkəminə rast gələ bilər və nöqsanlarına baxmaqla qiymətləndirilir. Bütün ticarət müəssisələrində olduğu kimi burada da məhsul ticarətə göndərməzdən əvvəl, keyfiyyətə yoxlanılır və Standart tələblərinə uyğun hazırlandığı yəqin etdikdən sonra onları qəbul edirlər. Hər bir sənaye müəssisəsi istehsal olunan məhsulların keyfiyyəti üçün zəmanət verirlər. Lakin buna baxmayaraq yenə də keyfiyyəti aşağı olan, xüsusi ilə texnoloji emal üzrə və material üzrə nöqsanları çox olan məmulatlar ticarət şəbəkəsinə gəlib çıxa bilər. Odur ki, ticarət müəssisələrinə bütün növ sənaye məhsullarını qəbul edərkən yoxlamaq və keyfiyyətsiz mal göndərən təşkilatları cərimə etmək hüququ verilir. Keyfiyyətsiz mal qəbul etmək və satmaq üzrə də ticarət müəssisə və təşkilatları məsuliyyət daşıyırlar. Onlar ticarətə daxil olan xalq istehlakı mallarının keyfiyyətli olmasını təmin etmək üçün cavabdehdir.

Bir qayda olaraq istehsal müəssisələrində texniki nəzarət şöbəsinin işçiləri uşaq geyimləri əsasən xarici əlamətlərə və fiziki mexaniki xassələrə görə yoxlayıb qəbul edirlər. Tikili malların standarta uyğun olmasını təmin etməklə yanaşı onlarda əmələ gələn nöqsanların da olduğunu nəzərə almaq lazım gəlir. Odur ki, ticarət təşkilatlarında əmtəəşünaslar tikili mallarda rast gələ bilən nöqsanların növünü, xarakterini, məmulatın keyfiyyətinə təsir dərəcəsini, həm də onların əmələ gəlməsi səbəblərini və aradan qaldırılması yollarını araşdırmağı bacarmalıdırlar.

Ticarət təşkilatlarında tikili malların keyfiyyətini yoxlamaq üçün xüsusi yer və şərait olmalıdır. Həmin iş yerində qaydaya görə stol, stul, manikənlər, ölçü vasitələri, standartlar, texniki təsvir sənədləri, müqavilə sənədləri, mal

nümunələri, etalonu və i.a. vardır. Burada sadə orqonoleptiki yoxlama aparıldığı üçün adi lentadan, xətkəşdən, lupadan, təbaşirdən və s. istifadə edilir.

Ümumi qaydaya görə geyimləri və digər məmulatları yoxlayarkən əgər 3%-ə qədər keyfiyyətsiz mal aşgar edilərsə, onda qəbul dayandırılır mal göndərəndən həmin nöqsanları düzəltməyi tələb edir. Əgər nöqsanlar mal göndərənlər tərəfindən vaxtında düzəldilirsə onda nöqsana görə mal göndərəndən 2%, əgər nöqsanlar vaxtından gec düzəldilirsə 20%-ə qədər cərimə tələb edilir. Standarta, etalona, müqavilə şərtlərinə uyğunsuzluq çox olarsa onda təsdiq edilmiş qayda üzrə akt tərtib edilir. Ümumiyyətlə tikili malların keyfiyyətə qiymətləndürülməsi metodları QOST 4103-63 əsasında müəyyən edilir. Həmin standartda göstərilir ki, bütün istehsalçı müəssisələr buraxdığı tikili məmulatların keyfiyyətini yoxlamalı və markalamalıdır. Bununla yanaşı həmin müəssisələr öz məhsullarının keyfiyyəti üçün zəmanət verməlidir. Lakin alıcı təşkilatlar da daxil olan malların keyfiyyətini nəzarət qaydası ilə yoxlamalıdır. Nəzarət üçün seçmənin həcmi sifarişçi təşkilat ilə razılaşdırılır.

Bu standartda tikili malların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi bölməsində göstərilir ki, keyfiyyətə yoxlama zamanı 20-dən çox əlamət aşağıdakı ardıcılıqla yoxlanılır:

Geyimin xarici görünüşünün təsdiq edilmiş etalon nümunəyə uyğunluğu, üz, astar, materialının, bəzəyinin, furnituranın düzgün seçilməsi: Geyimlərin insan bədənində oturması düzgünlüyü, düymə və furnitura detallarının tikilməsi davamlığı, emalının keyfiyyəti və nəhayət məmulatın markalanması və qablaşdırılması keyfiyyəti yoxlanılır.

Göstərilən bütün məmulatların yoxlanması qaydası və onların xarakterizə edilməsi üçün əsas əlamətləri də standartda verilmişdir.

Buradan aydın olur ki, hər bir modeldə və ya hər bir mal göndərən üzrə ayrı-ayrı məmulatların keyfiyyətini nəzərdən keçirib bir buraxış işi mövzusunda xarakterizə edilməsi mümkün deyildir. Odur ki, sualı izah etmək üçün usaq

paltaları keyfiyyətə qəbulu aktlarının tərtibi və məzmunu haqqında məlumat verməklə kifayətlənirik.

Keyfiyyətsiz mal göndərilməsi üzündən 2861 manat 45 qəpik və 1990-cı idə 14200 manatlıq tikili malların yoxlanılmış və hələlik II aylıq məlumata görə istehsal müəssisələrinə 10061 manat cərimə iddiası qaldırılmışdır.

Təcrübəvi materiallardan görüldüyü kimi daxil olan tikili malların markalanması və qablaşdırılmasında təlm-tələsikliyə, başdansovduluğa da yol verilir. Bununla bərabər digər səbəblərdə vardır ki, başlıcası peşəsini yaxşı bilən bacarıqlı kadrların olmasına ehtiyac vardır. Mürəkkəb texnoloji əməliyyatdan baş çıxaran, istifadə edilən xammaterialın istehlak xassələrini yaxşı bilən müasir texnologiya ilə yaxından tanış olan mütəxəssislərdə çox lazımdır. Bu baxımdan ticarət müəssisələrinin istehsalata təsiri çox böyük olmalıdır. Həm xalqın tələbatının öyrənilməsi və sifarişlərin verilməsində səriştə və bacarığın keçid ərəfəsində ticarət təşkilatının fəaliyyəti geniş olmalıdır.

2.3.Sınaq nəticələrinin riyazi-statistik üsulla hesablanması.

Hazırda yun və yarımıyun parçalarından olan tikili malların istehlak xassələrinin öyrənilməsində və eksperimentin planlaşdırılmasında riyazi metodlardan istifadə edildikdə xassələri proqnozlaşdırmaq və optimal nəticələr əldə etmək mümkün olur.

Bu məqsədlə elmi tədqiqat işində planlaşmanın rototabelli riyazi metodunun ikinci qaydasından istifadə olunmuşdur.

Bu metoddan istifadə edərək yun və yarımıyun kostyumluq, donluq malların istehlak xassələrinin lifin uzunluğu, lifin teksi, əriş üzrə sıxlıq, arğac üzrə sıxlıq, parçanın çəkisindən asılılığı öyrənilmişdir.

5 amilə bərabər saylı eksperimentin planlaşdırılmasının matrisası 1 №-li cədvəldə verilmişdir.

Bu riyazi metoda görə giriş və çıxış parametrləri arasındakı rabitə çox ölçülü polinom funksiyasını reqresiyası ilə izah edilə bilər. Belə funksiya kimi ikinci tərtibli polinom funksiyası seçilmişdir.

İkinci tərtibli mərkəzi kompozisiyasının planlaşdırılmasının rototabelli matrisası.

Cədvəl №1

Tərtiblərin №-si	Sərbəst dəyişənlər				
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
1	2	3	4	5	6
1	+1	+1	+1	+1	+1
2	+1	-1	+1	+1	-1
3	-1	+1	+1	+1	-1

4	-1	-1	+1	+1	+1
5	+1	+1	-1	+1	-1
6	+1	-1	-1	+1	+1
7	-1	+1	-1	+1	+1
8	-1	-1	-1	+1	-1
9	+1	+1	+1	-1	-1
10	+1	-1	+1	-1	+1
11	-1	+1	+1	-1	+1
12	-1	-1	-1	+1	-1
13	+1	+1	-1	-1	+1
14	+1	-1	-1	+1	-1
15	-1	+1	-1	-1	-1
16	-1	-1	-1	-1	+1
17	-2	0	0	0	0
18	+2	0	0	0	0
19	0	-2	0	0	0
20	0	+2	0	0	0
21	0	0	-2	0	0
22	0	0	+2	0	0
23	0	0	0	-2	0
24	0	0	0	+2	0
25	0	0	0	0	-2
26	0	0	0	0	+2
27	0	0	0	0	0

28	0	0	0	0	0
29	0	0	0	0	0
30	0	0	0	0	0

Eksperimental məlumatların realizə edilməsindən sonra işdə aşağıdakı tənlik növündən istifadə edilmişdir.

$$Y = b_0 + \sum_{i=1}^k b_i X_i + \sum_{i \geq j}^{c^2 k} b_{ij} X_i X_j + \sum_{i=1}^k b_{ii} X_i^2 :$$

burada Y-çıxış parametri;

b_0, b_i, b_{ij} – reqressiya əmsalı;

k- amillərin sayı ;

c- 2 amilin uyğun gəlmə sayı;

Geniş halda bu model aşağıdakı kimi yazıla bilər:

$$Y_{(x,b)} = b_0 + b_1 X_1 + b_{11} X_1^2 + b_2 X_2 + b_{12} X_1 X_2 + b_{22} X_2^2 + b_3 X_3 + \dots + b_{kk} X_k^2 ;$$

Burada b_0, b_1 -xətli effektyli əmsallar;

b_{11}, b_{22} – kvadratik effektyli əmsallar;

b_{12}, b_{13} – qarşılıqlı xətti əmsallar adlanır.

Kvadratik modellərin əmsalını qiymətləndirmək üçün, hər bir amil 5 səviyyədə intervallar üzrə planlaşdırılmışdır. Bu riyazi metodun üstünlüyü ondan ibarətdir ki, eyni zamanda bütün dəyişənlərin qiyməti istənilən kimi dəyişilə bilər.

Tənliyin doğruluğunu yoxlamaq üçün, özündə aşağıdakı əməliyyatları birləşdirən reqressiya təhlili aparılmışdır.

a) təkirar dispersiyanın təyini;

$$\frac{\sum^N \sum^n (Y_i - \bar{Y}_i)}{N(n-1)}$$

$$\sigma^2 =$$

$$N = 2^k + 2k + 1$$

burada

N- bu kombinasiyada amillərin müxtəlif qiyməti üzrə aparılan təcrübələrin sayı;

n- paralel təcrübələrin sayı;

Y_i - opyimal kriteriyanın qiyməti;

Y_j - opyimal kriteriyanın orta qiyməti;

b) reqressiya əmsallarının səhvlərinin təyini;

v) qalıq dispersiyanın təyini;

$$\sigma_{(bi)} = \frac{\sigma^2_{(H)}}{N}$$

$$\sigma^2 = \frac{\sum_{i=1}^N (Y_i - Y_j)^2}{N - (k - 1)}$$

burada Y_i – optimal kriteriyanın hesabi qiyməti;

k-Fişer kriteriyası qiyməti;

q) Fişer kriteriyası aşağıdakı düsturla təyin olunur:

$$F_{ek} = \frac{\sigma^2}{\sigma^2_{(y)}}$$

d) regressiya əmsallarının qiymətinin təyini;

b_i - əmsalı o vaxt qiymətlidir ki, $b_i \geq t_{\sigma}(b_i)$ olsun; burada

t-styudent kriteriyası sayılır.

e) xətti modellərin adyektivatlığının təyini ; model o vaxt adyektivak hesab edilir

ki, $F_{ek} < F_T$ olsun; burada $F_T - N - (k+1)$ və $N - (n-1)$ səviyyələrinə görə

Fişer kriteriyasının cədvəl üzrə qiymətini göstərir.

5 amili regressiya əmsallarının hesablanma qaydası;

Yun və yarımyun kostyumluq və donluq tikili malların istehlak xassələrinin lifin uzunluğu, teksisi, əriş üzrə sıxlığı, arğac üzrə sıxlığı və parçanın 1 m²-nin çəkisindən asılılığını göstərən regressiya əmsalları aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$b_0 = 0.1591 - 0.0341$$

$$b_i = 0.0417 \quad \frac{\sum_{m=1}^N Y_m}{\sum_{i=1}^k \sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m} \quad \frac{\sum_{m=1}^n x_{im} Y_m}{\sum_{m=1}^N x_{im} x_{jm} Y_m}$$

$$b_{ij} = 0.0625 \quad ; \quad \frac{\sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m}{\sum_{i=1}^k \sum_{m=1}^N x_{im}^2 Y_m} \quad \frac{\sum_{m=1}^N Y_m}{\sum_{m=1}^N Y_m}$$

$$b_{ii} = 0.0312 \quad + 0.0028 \quad - 0.034$$

$$b_0 = 0.1591(16.5 + 12.4 + \dots + 14.0) - 0.0341(1^2 \times 1.65 + 1^2 \times 12.4) + \dots + 2^2 \cdot 16.5 + 2^2 \times 12.4 + 0^2 \times 14.0 + \dots + (1^2 \times 1.65 + 1^2 \times 12.4) + \dots + 2^2 \times 20.5 + 2^2 \times 23.2 + \dots + 0^2 \cdot 14.0 = 10.05$$

$$b_1=0.0417(16.5+12.4+\dots+(-2) \times 13.8+2 \times 14.8+\dots+0 \times 14.0)=4.31$$

$$b_8=0.0312(1^2 \times 1.65+\dots+2^2 \times 16.5+2^2 \times 12.4+\dots+0^2 \times 14.0)+0.0028(1^2 \times +1.65+1^2 \times 12.4+\dots+2^2 \times 20.5+2^2 \times 16.5+\dots+0^2 \times 14.0)+0.0341(1^2 \times 16.5+\dots+2^2 \times 16.5+2^2 \times 12.4+\dots+0^2 \times 14.0)=0.51$$

$$b_1=0.0625(1 \times 1 \times 16.5+1 \times 1 \times 12.4+\dots+(-2) \times 0 \times 10.5+2.0 \times 11.8+\dots+0 \times 0 \times 14.0)=$$
$$=2.05$$

Regressiya əmsalı tənliyi aşağıdakı kimi alınır.

$$Y=10.5+4.31x_1+3.25x_2+2.54x_3+2.85x_4+4.03x_5+0.43x_1^2+1.54x_2^2+$$
$$+0.51x_3^2+0.88x_5^2+2.51x_1 \times x_2+ 2.44x_1 \times x_4 +2.25x_1x_5 + 0.99 x_2x_3+0.95x_2x_4+$$
$$+1.56x_2x_5+1.88x_3x_4+1.54x_3x_5+2.05x_4x_5$$

x_1 -lifin uzunluğu;

x_2 -lifin teksi;

x_3 -əriş üzrə sıxlıq;

x_4 -arğac üzrə sıxlıq;

x_5 -parçanın 1 m^2 -nin çəkisi;

reqressiya tənliyinə əsasən hesablanmışdır.

Reqressiya tənliyi əmsalların hesablanması zamanı sərbəst dəyişən x_1 ; x_2 ; x_3 ; x_4 ; x_5 aşağıdakı düsturla hesablanmışdır

$$X_1 = \frac{M_1^x - 270}{50} ; X_2 = \frac{II_H - 50}{10} ; X_3 = \frac{M_2^H - 140}{30} ;$$

$$X_4 = \frac{N - 50}{10} ; X_5 = \frac{In - 25}{5}$$

Reqressiya tənliyinin dispersiyası $\sigma_y^2=0.216$, reqressiya əmsallarının xətti dispersiyası $\sigma_{bi}^2=0.0206$, adyektivatlı dispersiyası $\sigma_{bi}^2=0.0206$; Fişer kriteriyasını eksperimental qiyməti $F_{ek}=0.82$; Fişer kriteriyasının nəzəri qiyməti $F_T=2.1$ olmuşdur. Bütün bu göstəricilər reqressiya əmsalının adyektivat olduğunu göstərir. Reqressiya əmsalı tənliyini təhlil etdikdə görürük ki, liflərin uzunluğu 65mm-ə qədər artdıqda tikili malın istehlak xassəsi ən yüksək səviyyəyə qalxır, sonrakı artım isə istehlak xassəsinə mənfi təsir edir, əriş və arğac üzrə sıxlıq artdıqca tikili malın fiziki-mexaniki xassələri yaxşılaşır, gigiyenik, yəni keçiricilik xassələri aşağı düşür, tikili malın çəkisinin artması onun istilik saxlama xassəsinə müsbət təsir edir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Buraxılış işini yekunlaşdıraraq aşağıdakı təklifləri vermək olar.

1) Bütün tikili malların keyfiyyətini formalaşdıran amillərə onların modelləşdirilməsi, quraşdırılması təşkil edir. Bütün modelləşmə və quraşdırmanı dünya standartı tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq üçün respublikada maddi texniki baza, kadr elmi potensialı, müasir texniki tərəqqiyə cavab verən dəzgahlar yoxdur və bunu yaratmaq üçün dövlət büdcəsində kapital qoyuluşu üçün vəsait də yoxdur. Ona görə yaxşı olardı ki, indi həyata keçirilən özəlləşdirmə iqtisadi islahatının köməyi ilə xarici investorların köməyi ilə respublikada bu iş qaydasınca təşkil edilsin.

2) Bütün tikili malların modaları tez-tez dəyişir. Qadınlar üçün olan tikili malların modelləri isə daha çevuk və dəyişkən olur. Bu modaların respublika əhalisinin tələbini təmin etmək üçün Fransa və İtaliyanın dünyada birincilik qazanan firmaların modelyerlərinin respublikada filiallarının yaradılması bu işin təkmilləşməsinə səbəb olardı.

3) Respublikanın daxili bazarları müxtəlif xarici ölkələrin firmalarının istehsalı olan uşaq geyimləri ilə zəngindir. Yaxşı olardı ki, istehlak mallarının keyfiyyətinin ekspertizası kafedrasının nəzdində respublikada tikili mal ticarəti ilə məşğul olan bütün xarici ölkə firmalarının münayəndəliyi ilə səmərəli elmi-təcrübi əməkdaşlığı mərkəzi yaradılsın.

Ədəbiyyat

1. Ə.P.Həsənov, D.Ə.Nuriyev, C.M. Vəliməmmədov, N.N, Həsənov, T.R. Osmanov, M.A. Babayev, E.Ə.Səmədov Qeyri ərzaq mallarının ekspertizası, I-hissə, Bakı 2006

2. Ə.P.Həsənov, C.M. Vəliməmmədov, T.R.Osmanov, N.N.Həsənov, Z.H.Nəsirova, M.A. Babayev, N.X.Musayev, M.A.Əhmədov, G.S.Mirzəyev, A.H.Xəlilov, S.B. Dadasov və b

İstehlak mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları, Bakı 2003.

4. Ə.P.Həsənov, C.M. Vəliməmmədov, N.N, Həsənov, T.R. Osmanov.

Əmtəşunaslığın nəzəri əsasları Bakı 2003.

5. Ə.P.Həsənov, C.M. Vəliməmmədov, N.N, Həsənov, T.R. Osmanov,

X.M.Abbasova və b.

Qeyri ərzaq mallarının laboratoriya tədqiqatı, II-hissə Bakı 2005

6. Ə.P.Həsənov, S.B.Dadaşov, N.N, Həsənov, T.R. Osmanov

Standartlaşdırmanın əsasları, metrologiya və məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi. II-hissə Bakı 1993.

7.N.R.Məmmədov.

Standartlaşdırmanın əsasları. Bakı 1999

8. N.R.Məmmədov.

Sertifiktəşdırmanın əsasları.Bakı 2001.

9. N.N, Həsənov, C.M. Vəliməmmədov, F.N. Ələsgərov.

Xalq istehlakı mallarının estetikası, Bakı 1983.

10. Ə.P.Həsənov, C.M. Vəliməmmədov, N.N, Həsənov

Qeyri-ərzaq mallarının əmtəəşünaslığı. Bakı 1987.

11. Ə.P.Həsənov, C.M. Vəliməmmədov.

Tikili malların əmtəəşünaslığı. Bakı 1982.

12. М. Чечеткина и др. «Экспертиза товаров» Москва 2001

13.С. Гусейнова, Г.В Жильцова, М.Ф. Коврижных Товароведение швейных и трикотажных товаров, М «Экономика» 1988

14.С. Гусейнова, Товароведение швейных трикотажных товаров. М, «Экономика» 1991

15.И.И.Голынкер Подготовка и настиление тканей. М, «Легкая индустрия. 1989

16.Е.Б.Коблякова и др. Основы конструирование одежды. М, «Легкая индустрия.» 1988

17.П.А. Колесников Теплозащитный свойства одежды М, «Легкая индустрия.» 1988

18.Л.М Литвина и др. Моделирование и художественное оформление детской одежды М, «Легкая индустрия.» 1964

19.С.И Русаков и др. Технология швейного производства М, «Легкая индустрия.» 1982

20.А.И Черемных основы художественного проектирования одежды М,
«Легкая индустрия.» 1988

21.Справочник Товароведа промышленных товаров, ч.І, ІІ, ІІІ, М,
«Экономика» 1982

22.Azərbaycan respublikası Dövlət statistika komitəsi, 1990-2001-ci il statistik
rəqəmlər.